

2023-11-18

Allas rätt att lära, använda och utveckla språk

Handledarutbildningen 2021 - 2023

Efter tre års studier har 14 nya handledare i Karlstadmodellen certifierats genom tre olika uppgifter, dels föreliggande kompendium, dels en Power Point presentation vid ett öppet webinarium och dels en heldags kunskapsexamination.

Kompendiet består av korta bidrag där skribenten valt ämne som ligger henne varmt om hjärtat.

Det glädjer mig att kunna presentera denna sammanställning av bidrag från kursdeltagarna som visar att engagemanget i språk, språkstörning och språkträning har många olika ansikten.

Irene Johansson, kursledare

Innehållsförteckning

Antonia Agerwall. Om rätten att lära, utveckla och använda sitt språk i delaktighet med andra genom Karlstadmodellen.....	2
Randi Engan. På vei mot stornettverk	6
Lene Jensen. Retten til et sprog.....	9
Gry Hege Johnsen. HVORFOR NETTVERK? It takes a village to raise a child.	13
Louise Jørgensen. Kunsten at lære et nej!	17
Maria Olsen. Maynard's längtan efter språket.....	20
Katarzyna Pazke. Varför ska vi använda tecken som stöd?.....	24
Siril Sahlberg. Hvem er jeg uten prosodi?	28
Emma Kristine Smestad. Hvordan skape et godt utviklet tegnmiljø i skolen?	32
Pia Vagner Nielsen. Netværksarbejde - Alle har ret til at lære at anvende og udvikle et sprog!	36
Kjersti Vinje. Språkets betydelse	40
Jorunn Wik, Karlstadmodellen; En modell for språktrening i et helhetsperspektiv.	44
Mia Wright. Lathund.....	48
Janniche Øyan. Se meg, hør meg, ha troen på meg.	52

Antonia Agerwall.

Om rätten att lära, utveckla och använda sitt språk i delaktighet med andra genom Karlstadmodellen

Om rätten att lära, utveckla och använda sitt språk i delaktighet med andra genom Karlstadmodellen

Jag fick tidigt i mitt yrkesliv upp ögonen för Karlstadmodellen, bland annat genom min fina väninna och hennes son som nu vuxit upp och blivit en ung vuxen på väg ut i yrkeslivet. Genom åren har jag inspirerats av och blivit än mer nyfiken på pedagogiken, metodiken och den värdegrund som modellen vilar på. Jag har nu under utbildningens tre år fått en fantastisk möjlighet att fördjupa min förståelse med hjälp av professor Irene Johansson och genom samtal med mina engagerade kurskamrater. I följande text kommer jag att presentera några tankar kring Karlstadmodellens kärna, språkliga handlingar och delaktighet.

Ingen har facit för en människas kommande språkutveckling. Det är aldrig för tidigt att börja arbeta enligt Karlstadmodellen kring de barn som har eller kan förväntas få svårigheter med språket. Men, det är heller aldrig för sent. Det är varje människas rätt att bli tagen i anspråk och att bli lyssnad på – det är en rättighet för alla människor.

Det tilltalade mig att språkträning i Karlstadmodellen kan liknas vid ett tåg där vagnarna prosodi, fonologi, grammatik, lexikon och pragmatik hakats på. På sin väg passerar tåget de grammatiska stationerna Medveten avsiktlig kommunikation, Primitiv grammatik, Enkel grammatik och Utbyggd grammatik. Det är barnet som är chaufför och bestämmer farten. Tåget stannar aldrig och alla vagnar ska med i barnets individuella lathund som i nätverket följs upp kontinuerligt. De olika vagnarna passerar inte stationerna samtidigt och språkträning i Karlstadmodellen sker över lång tid där begrepp som kartläggning, individualisering, förberedelse, nyinläring och det verkliga lärandet med generalisering, tillämpning och användning är centrala begrepp.

2019 genomförde Irene Johansson och några medarbetare en undersökning där skolpersonal bedömde språkliga handlingar hos sina elever. Resultatet visade att de språkliga handlingar som krävde språk var få och uteblev hos många helt. Språklig handling som är ett av pragmatikens fyra begrepp betyder att man handlar, man gör någonting genom språket. En språklig handling kan uttryckas med tal, tecken eller skrift och alla språkliga handlingar har inte fysiska motsvarigheter.¹

Det är i samspel och delaktighet tillsammans med andra som barnet eller eleven i Karlstadmodellens generaliseringsfas kan ges förutsättningar att öva och utveckla de språkliga handlingarna som det fått träna på i nyinlärningsfasen. Därför är en individs delaktighet på olika arenor viktiga att kartlägga. Kommunikation och språk är det starka redskapet för delaktighet och kommunikation och språk utvecklas i interaktion med andra.

Alla människor har rätt att ingå i ett sammanhang. Språket knyter samman människor men skapar också utanförskap och den som inte delar den gemensamma koden blir utanför. Därför behöver människor som är nära ett barn eller elev som har eller kan misstänkas få pragmatiska störningar veta något om målet med språkträningen och fundera över vad det är för sociala arenor som just det här barnet ingår i. Man behöver också fundera över vad de själva behöver öva sig på för att skapa

¹ Irene Johansson, Margareta Halvarsson, Hanna Nordén, Kristina Stanley Linderö, Jessica Straubhaar, 2020
Språkliga handlingar, Skolpersonals bedömningar av 58 elever i särskolan
Projektrapport 2020:1

språkligt utvecklande miljöer kring barnet. I nätverket förbereder och planerar man för nyinlärningsfasen och funderar tillsammans hur, när och med vad övandet tillsammans med barnet ska gå till. I en utvecklande språklig miljö visar vi och ligger precis steget före i språkutveckling, vilket betyder att barnet lär sig genom att vara deltagande och kan observera hur andra gör i miljön.

Tillgänglighet handlar bland annat om hur väl undervisningen i förskola och skola görs tillgänglig och om det finns tillgängliga platser för sociala relationer. Den vuxne ska ge stöd både i nyinlärningsfasen och när det inlärd ska generaliseras så att förutsättningar för ett tillgängligt meningssammanhang och sociokommunikativ tillgänglighet skapas. I Karlstadmodellen måste språkträningen ta lika mycket hänsyn till den vuxne som till den nätverket är till för och man ser alla i nätverket som språktränare. Det innebär att alla tränar för att träna upp färdigheter för att göra handlingar med språket, men på olika nivåer och på olika sätt. Det kan exempelvis vara att alla runt barnet eller eleven behöver skaffa sig kunskaper om de dövas tecken medan barnet eller eleven behöver någon som kan de dövas teckenspråk. Sociokommunikativ tillgänglighet betyder att det kommunikativa sätt som används av barnet eller eleven ska vara tillgängligt och kunna användas och förstås av alla oavsett om det gäller tal, icke-verbal kommunikation eller tecken som stöd. I detta övande så speglar de varandra och de speglar sig själva i andra människor i lärmiljön och de lär i bemötandet så att spegelbilden visar att "jag vill", "jag kan", "jag törs" och "jag duger" i min kommunikation.

Samhandling innebär enkelt uttryckt att man gör något tillsammans och varje individs bidrag gör skillnad för helheten. Nätverket kan exempelvis behöva uppmärksamma hur dialogen ser ut för barnet och vad det kan innebära när en ny lathund ska färdigställas. Att uppmärksamma för nätverket kan exempelvis vara hur länge barnet håller "turen" i en dialog. Det måste också finnas en viss ordning i samspelet från "min tur" till "din tur" som utvecklar sig till "initiativ" – "respons". Detta kanske barnet behöver få träna, ett litet steg i taget, för att sedan generalisera och tillämpa i vardagen.

För nätverket är det därför viktigt att observera och kartlägga hur de rådande språkliga handlingarna tar sig uttryck på de olika sociala arenorna. Vilka språkliga handlingar kännetecknar kamratkulturen på förskolan eller i skolan och ser de lika ut under exempelvis eventuella fritidsaktiviteter? I en språkligt utvecklande miljö modellerar vi och ligger steget före och vi visar barnet vart det är på väg.

Erkännande handlar om hur omgivningen ser på individens närvaro i aktiviteten. Viktigt att tänka på i språkträning är att för att kunna delta i kamratgruppen och i andra sociala sammanhang behöver barnet eller eleven ord för att exempelvis kunna välja samtalsämne, utveckla samtalsämnet, byta samtalsämne, spinna en röd tråd i ett samtal samt uttömma ett ämne. Språk och livskvalitet hänger samman, att få kunna bestämma i sitt eget liv, att uppnå empowerment, och på vägen dit så handlar det om att få känna sig trygg, att få känna tillhörighet genom språket.

Jaget växer inifrån under ledning av de speglingar som andra ger oss och jag skapar på så sätt mig själv och min förståelse av världen i och genom språket. Därför måste all språkträning inbegripa andra människor och det är de andra människorna som kommer att ge barnet spegelbilden. I Karlstadmodellen övar vi på att använda språket i tänkandet och i lärandet; Jag vill, Jag törs, Jag kan, Jag duger!

Genom att sätta korta uppnåbara språkliga mål för språkträning, som ger barnet en upplevelse av att barnet vill, törs och kan, möjliggör vi för att barnets engagemang påverkas positivt. Språkträningens viktigaste uppgift är att ge varje människa möjlighet att skapa sig själv en stor, stark och kraftfull identitet. Med hjälp av de små stegens pedagogik, där vi visar vägen genom att lägga oss steget före och med kontinuitet vara på väg mot nästa steg i utveckling, skapar vi det engagemang som motiverar till fortsatt lust att lära. Språkträning enligt Karlstadmodellen kan liknas vid en frigörelsekamp och i en utvecklande språklig miljö visar vi och modellerar!

Karlstadmodellen är en pedagogisk modell som vilar på en humanistisk lärteori där det yttersta målet med språkträning är att individen ska få verktyg att kunna påverka det egna livet utifrån egna önskemål och ambitioner, kunna påverka andra och låta sig bli påverkad av andra. På vägen dit finns ledstången med begreppen empowerment, tydliggörande, struktur, kontinuitet och steget före att hålla sig i och följa.

Det sociala nätverket är ett viktigt pedagogiskt verktyg i Karlstadmodellen. Nätverket är ett verktyg för att stödja och avlasta familjen och säkra ett långsiktigt stöd till utveckling och välbefinnande till barn med språkstörning i daglig miljö och med kontinuitet över tid. Att arbeta inom ramen för Karlstadmodellens pedagogik är så klart för barnens skull för att kunna ge dem en möjlighet att kunna föra sin egen talan, bli lyssnade till, få vara delaktiga, få påverka andra, få utveckla sig själva. Men det ger också meningsfullhet till deltagarna i nätverket, att få ge och att få något tillbaka och ytterst en vinst för samhället.

Randi Engan.

På vei mot stornettverk

På vei mot stornettverk

«Hvis du ikke er forberedt på å se på barnets styrke, ikke rør svakhetene deres.»

Når vi arbeider med barn med utviklingsmessige språkvansker (fig.1) er det viktig å vite hva barnet klarer og gjennom det motivere til utvikling. Ved å bygge opp et nettverk for de som står nærmest barnet og arbeidet sammen for å være steget foran, vil barnet gjennom små steg få til mestring og utvikling. I de tre årene jeg har deltatt på veileder utdanningen i Karlstadmodellen har jeg startet opp og deltatt i flere nettverk sammen med foresatte, familie, pedagoger og andre som er viktig i barnets utvikling.

Et fokus har vært hvordan vi kan inkludere læringen i hele barnegruppen. På denne måten blir barnet inkludert fra lek til læring i barnehagen og skole. *Barna skal få støtte i å mestre motgang, håndtere utfordringer og bli kjent med egne og andres følelser. Barna skal oppleve glede og trivsel sammen med andre barn i hverdagsaktiviteter, lek og læring i barnehagen.* (udir.no)

Det handler om å justere aktivitetene ut fra tema i barnehagen og skolen, så alle barna lærer det samme. Aktivitetene kan reduseres i størrelse og mengde ut fra barnets forutsetninger. Det har vært viktig i nettverket at barna skal lære det samme som andre på samme alder, så når barnet er trygg i en aktivitet kan den overføres i barnegruppen.

Erfaringer med nettverksarbeid

Det har vært viktig å samarbeid med foresatte, på denne måten har alle rundt barnet arbeidet mot samme mål. På nettverkene har blitt vurdert hvor barnet er nå og drøftet hva som er det neste steget i læringen. Ut fra denne vurderingen har det blitt laget en lathund (arbeidsplan) for å strukturere arbeides i den neste perioden på ca.7 uker. Ved å bruke en lathund blir det kontinuitet i læringen til barnet og de voksne rundt barnet vet hva og hvordan det skal arbeides. I lathunden ble det satt opp mål, metode, ansvarlig på områdene det ble arbeidet med. På hvert nettverk ble det drøftet erfaringer fra lathunden som vi hadde arbeidet med. Det ble tydelig for barnet hva det skulle arbeides med, men også for de voksne.

Det er positiv erfaringer med nettverket, mellom foresatte som kjenner barnet best og pedagoger fra barnehage, logoped og PPT. Forslag for hvordan et mål skal nåes har blitt drøftet og det at

FIG: 1

mennesker med forskjellig bakgrunn samarbeider bidrar til gode løsninger. At PPT har deltatt på nettverket har bidratt til at rådgiver kjenner barnets læringspotensial og sakkyndig vurdering har blitt skrevet med forståelse. Hva, hvordan og hvorfor et barn skal lære er viktig i den videre opplæringen på skolen. Ved å gi barnet motivasjon til læring, gjennom mestring, lek og læring oppleve barnet empowerment.

Stornettverk

Har fulgt individuelle nettverk i flere år og nå er det på tide at de selv tar ansvar for nettverket. Da det er et ønske og et behov for stor nettverk, blir det spennende og prøve ut.

Hva er et stornettverk? På sommerskolen for 4-5 år siden møttes flere av familiene og barna jeg arbeider med. Allerede da ble det diskutert at en skulle hatt et treffpunkt også etter sommerskolen. Nå har vi valgt å starte opp et stornettverk for 4 barn, foresatte og pedagoger. På første møte i oktober 2023 hadde vi et treffpunkt for å planlegge hvordan det skulle gjennomføres. Jeg hadde en kort informasjon om Karlstadmodellen og videre et forslag om at vi kunne ha 2 møter per år for foresatte og pedagoger, der det kunne være erfaringsdeling og tema det var behov for å ta opp. Hvor og hvordan det skulle gjennomføres ble diskutert.

Resultatet fra drøftingen ble at det skulle gjennomføres 4 stornettverk per år, det skulle gå på rundgang mellom kommunene. På hvert andre treff, skulle barna delta. Det er langt mellom kommune det er ca. 14 mil fra det ene barnet til det andre. Det vil være fint for barna og bli kjent. Vi vet at barna sogner til samme videregående skole.

Det ble bestemt hvor de neste stornettverkene skulle foregå og tema. Det første temaet var begrepsinnlæring og erfaringsdeling. Det andre temaet var dagsplan på skolen og hvordan MEMO planlegger (hjelpemiddel fra NAV) kan være et verktøy i samarbeidet mellom skole og hjem. Det tredje temaet Energiøkonomisering- hva og hvordan en bruker energien. Lek er viktig, hva med lekser. Barn med utviklingsmessig språkvanske bruker mere energi i forbindelse med kommunikasjon og læring.

Fordeler med stornettverk

Med barn fra fire forskjellige kommuner og store avstander er det få treffpunkt. Så ønske om et stornettverk har vært viktig for meg som har driftet noen av disse små individuelle nettverkene gjennom flere år. Det viktigste med et stornettverk er at foreldre, barn og pedagoger får treffes og dele erfaringer. Sammen blir vi sterkere for å snakke barnas sak og vit om barnas rettigheter. Med pedagoger og skole på laget vil tilpasset opplæring være et viktig emne å dele erfaringer om. Hvordan kan vi bidra til at alle barn skall ha rett til samme opplæring og vurdering i skolen.

Felles informasjon er viktig for foresatte og pedagoger, emner som er viktige for at barna skal ha en god og inkluderende hverdag på skole og barnehage.

Lene Jensen.

Retten til et sprog

Retten til et sprog

Baggrund

Min baggrund for at skrive dette og i det hele taget følge uddannelsen til Karlstadvejleder, er at jeg er mor til en dreng (Daniel) med Verbal Dyspraksi. Jeg har oplevet ikke at blive set, hørt og forstået som mor, men jeg har også oplevet at de forskellige kommunale forvaltninger ikke forstår hinandens roller og ansvar. Dette har ledt til at familien har været frustreret, men værst af alt kunne det have ledt til at Daniel ikke havde fået et sprog. Det sprog der er hans ret – Alle menneskers ret!

Alle børn har ret til et sprog

Konventionerne

Det fremgår klart af Menneskerettighedskonvention, at alle mennesker har ret til et sprog. Særligt fra artikel 19 og artikel 22. Ligeledes fremgår det af Børnekonventionen, at børn har ret til deltagelse. Særligt fra artikel 23 stk.1

Handicappet

Man er handicappet uden sprog, og man kan ikke deltage i samfundet og demokratiet. Vigtigst af alt ødelægger det barnets livskvalitet. Barnet kan ikke lege og lære med jævnaldrende. Barnet kan ikke udtrykke hvis det har ondt et sted, og barnet kan ikke bede om noget. Sprog og tænkning hænger sammen!

Retten til tidlig indsats

Vent og se

I Danmark er det ofte sådan, at man ikke kalder på en logopæd før barnet er fyldt 3 år. Så går der tid med møder og visitationer (Barnet er endnu ikke set af logopæden), og før en reel hjælp til barnet og familien, går der nemt 1 år. Så er barnet 4 år gammelt, og skal nu til at indhente en hel masse i forhold til egen tænkning og tale, samt legen med jævnaldrende. Nogle vil måske argumentere, at det først er ved 3 år, man kan vurdere om barnet er forsinket eller reelt har en sprogforstyrrelse. Jeg vil argumentere, at man ikke kan starte for tidligt med sprogtræning. Sprogtræning sker hele tiden både bevidst og ubevidst. At sætte ind med den rette viden tidligt skader ikke nogen, tværtimod. Det lille barn, der ikke pludrer og svarer på mors eller fars tale, har en sprogforstyrrelse, og her bør vi sætte ind. (Pragmatikken starter tidligt) Det er ligegyldigt om det er en forsinkelse, det er stadig et handicap. Vi er som samfund ikke dygtige nok til at fange afvigelser i de sproglige milepæle og bevidstgøre de voksne omkring barnet i at barnet har brug for hjælp til sproget. Det er barnets ret!

Rettigheder og Pligter

Familien, Børnehaven og PPR

Danmark er en velfærdsstat, og vi har som borgere ret til hjælp. Problemet er, at vi ikke ved hvilken hjælp vi kan få. Løsningen vil ofte være en logopæd, når børnehaven (3 års alderen) opdager at der mangler sprog og kommunikation. Når børnehaven har tilkaldt logopæden via PPR, så har de gjort deres pligt. Børnehaver tror ofte at logopæden så kommer og træner med barnet, men PPR er en rådgivende funktion, og det er i virkeligheden det nære netværk, der skal træne sproget. Altså forældrene og børnehaven. Det ender ofte udelukkende som pligt hos forældrene, da børnehaven ikke har ressourcer, ikke ved at de kan søge støttetimer. Familien ved heller ikke hvad de kan søge af hjælp, for det rådgives de ikke i af sagsbehandler, hvis en sådan da idet hele taget er tildelt. (I min kommune tildeles først sagsbehandler, når man søger om noget)

Barnet og Familien

Når barnet så ikke udvikler sit sprog, fordi der ikke er skabt et godt og frivilligt netværk, mødes forældrene med holdningen, at det er skønne spildte kræfter at træne sprog med barnet. Det bliver alligevel aldrig bogligt stærk. Barnet kan blive håndværker. Familien fratages håbet, og bliver ikke empowered til at træne videre. Familien efterlades magtesløs og udmattet. Nogle vil argumentere, at det kan være til gavn for familier at fratage dem håbet – at gøre dem realistiske, og ikke presse dem til at træne. Dette er blot at fratage barnet dets ret til sprog og til at deltage i samfundet.

Forvaltningerne

Danmark består af 98 kommuner, og i hver kommune findes forskellige forvaltninger. Det er et postnummer lotteri, hvilken hjælp et barn med sprogforstyrrelse får. Vi oplever dagligt retorikken om gøgeunger, hvor det specialiserede område koster for meget, og så bliver der ikke nok til de normale børn. Står man med et barn med et sproghandicap, får man i min kommune ikke rådgivning om hvilken hjælp man kan søge (Servicelovens §11 stk. 7) Det er de ellers forpligtet til, når de opdager et barn med udfordringer. Der er blot vandtætte skodder mellem sagsbehandlere og PPR. To forskellige forvaltninger. Tæller vi børnehaven med, så er det 3 forvaltninger. "Medmindre man har spist Serviceloven til morgenmad"², kender man ikke sin ret. Dem der arbejder i de forskellige forvaltninger, vil hævde de gør et godt stykke arbejde. Det gør de, men set fra et borgersynspunkt mangler der sammenhæng. Man kan rende sig selv ihjel, indtil man "falder" over Karlstadmodellen.

Ikke alle børn får retten til et sprog

Alternativer

Børn med sprogforstyrrelser bliver ikke rummet i hverdagen, og de får ikke alternativer som tegn til tale, eller at læse og skrive som mulig AKK. Bogstaver skal de først lære i skolen. I børnehaven skal de lære det sociale og så skal de lege. Hvordan kan de det uden også at lære sprog? Jeg minder om, at sproget er en social konstruktion. Mange børn sorteres fra, når de har sproglige (og kognitive) handicaps og sendes på institution. De skal ha' det godt, og ikke presses. Samtidig fratager vi dem retten til at deltage i samfundet. Alle de gode intentioner vi har fra konventioner og lovgivning drukner i de forskellige forvaltninger. Alle kan lære, og alle har retten til at udvikle sig.

Fremtiden

Giv alle børn ret til et sprog

Alle børn har ret til et sprog, og det skal vi som samfund sørge for de får. Holdningen i samfundet skal vendes på hovedet, så vi kommer "Vent og Se – kulturen" til livs. Alle forældre ved ca. hvornår børn

skal kravle, hvornår de skal gå, osv. Sproget opfattes som meget mere udefineret. Der er ingen der italesætter det før det er blevet til et problem. Underligt nok, så har vi i Danmark en idé om, at børn skal kunne læse simple tekster efter 2. klasse. Som Karlstadvejledere har vi pligten til at italesætte, at en sprogforstyrrelse er et alvorligt handicap, både når det følges med andre udfordringer, men også når det "kun" er sproget. Det manglende sprog gør barnet handicappet i sociale sammenhænge og i dets videre læring. Hvordan skal vi gøre det?

Vi skal som Karlstadvejledere deltage i den debat der foregår om børns manglende læsefærdigheder og unges mistrivsel, når de ikke kan følge med i de faglige krav. Vi skal turde italesætte dette i vores eget lokalmiljø, men også hos de offentlige forvaltninger, sundhedsvæsenet og institutionerne. Samtidig skal vi give forældre viden. Ikke blot dem vi selv møder hver især, men også bredt gøre opmærksom på hvor alvorligt et handicap en sprogforstyrrelse er. Give forældrene retten og magten til at hjælpe deres børn, og dermed give børnene retten til et sprog!

Gry Hege Johnsen.

HVORFOR NETTVERK? It takes a village to raise a child.

HVORFOR NETTVERK?

It takes a village to raise a child.

Dette er min historie om møte med Karlstadmodellen og de gode erfaringene jeg fikk med nettverksarbeid rundt en elev på tidlig 2000-tallet. Dette er noe jeg ønsker å videreformidle til skolen jeg jobber på i dag, slik at vi sammen kan få en felles retning rundt språktreningen. Dette er først og fremst for barna tilknyttet avdelingen. Uten nettverket til barna ser vi at det er utfordrende å få til en systematisk språktrening og felles faglig retning, dette kommer jeg tilbake til avslutningsvis.

I 1999 begynte jeg å jobbe som spesialpedagog på en skole på Sørlandet. Der ble jeg virkelig peila inn mot riktig retning innenfor den spesialpedagogiske verden, sammen med en fantastisk gutt på 6 år, samt foreldrene og teamet rundt han. "Viljar" har en omfattende ervervet hjerneskade og da jeg møtte han første gang brukte han stort sett bare ordene: mamma, pappa og Tøtte(søster), med tale og tegn. En skikkelig sjarmør med et vakkert vesen. Han syntes nok at skolen var en skummel verden og de første ukene gikk med til å trygge han sammen med kjente barn fra barnehagen. Aller helst ville han sitte på fanget å bli sunget og lest bok for. Når vi sang fikk han øvd prosodi, rytme og språkets melodi, og Viljar lærte mange nye begreper og tegn. Inn i disse hyggestundene ble de håndsydde dukkene Babba, Bobbo, Diddi, Dadda m.fl introdusert, og de ble med i både lek, sanger og fortellinger. Fra stundene der vi satt nede på gulvet fikk vi etter hvert til arbeidsøker ved på bordet der vi jobbet med treningspakkene i Karlstadmodell bok 2, Ordstadiet. Vi fulgte programmene slik som de var beskrevet i boka, men etter hvert ble det gjort noen endringer for å fange interessen til gutten. Han profiterte raskt på strukturen og de kjente rammene for øktene med nyinnlæring i språktreningen. Nyinnlæringen var øker på rundt en halv time på skolen hver dag, som oftest 1:1, men også i små grupper med klassekamerater. Lek og læring gikk hånd i hånd. Det var også en kontinuitet i treningen til Viljar. Hjemme la de til rette for at permen med tegn, lesebøkene, spillet og lekene i treningsprogrammet var lett tilgjengelig og øvdes på både i hverdag og skoleferier.

Strukturen i Karlstadmodellen opplevdes også som positivt for oss som voksne i nettverket rundt gutten. Nettverket hans besto av foreldre, familie, venner og flere ansatte fra skolen. I de årene nettverket var aktivt var det til enhver tid om lag 10 personer med samtidig, noen kom til og andre fikk en annen rolle i nettverket hans. Deltagerne var med frivillig og bidro med liten eller større innsats i språktreningen. Foreldre inviterte med personer som alle var positive og de bidro slik at han kunne få øve seg i ulike språkmiljøer, når det var behov for å generalisere det han hadde lært i nyinnlæringen på skolen. Alle var likeverdige deltagere, og alle skulle høres like mye.

Med oss på laget hadde vi Elisabeth fra PPT og et større nettverket i Karlstadmodellen lokalt i kommunen. Det "store" nettverket besto 5-6 ulike nettverk, med barn i alderen 6-12 år. Vi møttes om lag en gang i måneden, og etter hvert utviklet det seg et sterkt samhold på tvers av nettverkene. Det "store"-nettverket ble en prioritert møteplass for deltagerne og vi deltok også på flere Karlstadmodell-kurs i regi av Sørlandet kompetansesenter. Det var mange motiverte deltagere i nettverkene.

Agendaen på kveldene vi møttes var å starte med en teoriøkt for å få en bedre forståelse av barns naturlige språkutvikling, og dette ble ledet av Elisabeth. Deretter delte vi oss opp i nettverkene til hvert enkelt barn for å evaluere målene i periodeplanen, gjennomgå kartlegging og lage nye mål til neste plan. Dette skapte en god ramme for å lage nye mål som hverken var for lave eller høye i forhold til det hans nivå var. Det var forventninger om at Viljar ville mestre. Det å ha fokus på det som til enhver tid motiverte Viljar ble også lettere når vi var mange sammen som kunne dele fra

erfaringene sine. Det ble fordelt ansvarsområder for hva vi som nettverket til Viljar kunne bidra med i språktreningen for å nå de ulike målene. Under disse drøftingene produserte vi også materiell, fargela, laminerte, klypte, sydde, osv. I pausene var det erfaringsutveksling med de andre nettverkene og vi delte også på materiell. Kunnskapsbanken til deltagerne ble stor og det samme ble "biblioteket" med alt materialet vi lagde. Foreldrene og spesialpedagogen forberedte det vi kunne i forkant, så den avsatte tiden vi hadde disse kveldene ble effektive og produktive. Jeg var heldig å få følge Viljar igjennom hele grunnskolen. Etter hvert som ordforrådet hans økte startet vi opp med boka «Enkel grammatikk». Han brukte nå enkle setninger. Viljar likte øvelsene med å sette sammen ordkortene med fargekoder i riktig posisjon. Viljar utviklet et stort leksikon og god forståelse av reglene som gjelder når ordene settes sammen i setninger. Hans store interesse med historier fra gamle dager var motiverende når vi tilpasset lese- og skriveoppgaver til treningspakkene i boka «Les Lett»- på vei mot lese- og skriveferdigheter.

Over tjue år senere har jeg i sommer hatt samtaler med flere i nettverket til Viljar. Kort oppsummert forteller foreldre og to tidligere kolleger at de opplevde det som en trygghet å ha det store nettverket og veilederen som støtte i prosessen. Med det systematiske arbeidet opplevde de at gutten stadig oppnådde nye mål og vi ble tettere som team. I barne- og ungdomsskoletiden var personene fra skolen i Viljar sitt nettverk stabile, men en erfaring andre i det store nettverket gjorde seg var at familien er de stabile rundt barnet, fagpersoner kommer og går. Det at foreldre blir inkludert og at modellen er familiesentret er derfor utrolig viktig. Barnet og familien har en historie og vil skape nye inn i fremtiden sammen.

Rektor fra tiden der vi var aktive med nettverksarbeid på skolen hadde en rolle for å tilrettelegge slik at det var rom for (økonomi) at ansatte fikk delta på nettverksmøter, kurs og innkjøp av nødvendig materiell og faglitteratur. Når vi mimrer sammen i sommer forteller rektor at ledelsen var mest deltagende fra sidelinja, men kjente på en stolthet til den faglige kompetansen som utviklet seg på skolen og samholdet som det etter hvert ble imellom deltakerne i nettverkene. Han opplevde at deltagerne fra skolen var mer enn vanlig engasjert i barnas utvikling og dette "smittet" over på andre kolleger. Så nettverk var viktig i språktreningen til Viljar på mange måter.

Viljar er i dag en ung mann som lever et selvstendig og meningsfylt liv i egen bolig. Jobber i kommunen, der han har fått faste oppgaver i administrasjonen og biblioteket. Han tar plass i sitt nærmiljø, han blir sett, hørt og respektert for den han er. Han har et godt funksjonelt talespråk. Viljar er fortsatt glad i å snakke med "gamle damer" så vi damene i nettverket hans får jevnlig meldinger og telefoner fra han med oppdateringer fra livet hans og ønsker om å få nyheter fra «damenes» liv. Viljar lese og skriver, han bruker daglig sosiale medier til å holde kontakt med familie og venner.

Så tilbake til at jeg gjerne vil dele all den gode erfaringen med kolleger og etter hvert foreldre på arbeidsplassen der jeg jobber i dag. Det er en middels stor skole med flere barn som er tilknyttet en avdeling. For tre år siden var min erfaring at vi kollegaer jobbet med å støtte barnas språkutvikling, med ulik språktrening. Det oppleves at det var spesialpedagogene som til dels sammen med foreldre tilrettela for elevenes læring og utvikling, ledelsen er mer distansert fra dette pga mange andre arbeidsoppgaver. Noen har tidligere jobbet med Karlstadmodellen og det er noe materiell fra modellen som ikke var i bruk. I teamet til mitt kasusbarn jobbet vi med materiell fra Karlstadmodellen, men ikke systematisk i nettverk som ønskelig. Så i 2021 åpner muligheten seg til å få delta på veilederstudiet i Karlstadmodellen som nå har fått en digital løsning som passer min livssituasjon godt. Vi starter opp med nettverk for kasusbarnet mitt. Det er et nettverk som består av foreldre, bestemor, to fra avlastning og to fra skole. Erfaringene vi gjør oss er nesten utelukkende positive. Det jobbes systematisk og alle i nettverket opplever at de har fått en mer aktiv rolle i barnets språktrening. Denne gode erfaringen vil vi gjerne få lov til å dele med andre. Det blir mye framsnakking i korridorene på skolen og i et planlagt pedagogmøte fikk vi informere om Karlstadmodellen og materialet vi bruker til kasusbarnet. Spesialpedagogene vil gjerne lære mer om

Karlstadmodellen og de ønsker at dette bør tilbys flere for å få en felles faglig retning for språktrening til barna tilknyttet avdelingen. Ledelsen blir involvert og må legge til rette for at vi har nødvendig rammefaktorer som tid til samarbeid i nettverk og tilrettelegging av materiell som skal benyttes. Det blir satt av tre møter denne høsten der jeg sammen med en kollega som er ferdig utdannet Karlstadmodell-veileder skal få presentere Karlstadmodellen, verdigrunnlaget, de fem overordnede pedagogiske prinsippene og nettverkstankegangen. Vi ble enige om at målsetningen må være at vi får muligheten til å tilby etablering av nettverk til de elevene som skal starte med språktrening etter Karlstadmodellen.

Så hvorfor nettverk?

Nettverk brukt som pedagogisk idé, betyr at foreldrene og nettverket rundt barnet er sentrale støttespillere og er avgjørende for om barnet får brukt sine språkferdigheter. Alle i barnets nettverk skal bidra til å høyne barnets språklige kompetanse gjennom språktrening i hverdagen. For hjelpeapparatet blir det derfor en viktig oppgave å gi barnet best mulig utviklingsbetingelser ved å bygge opp kompetanse og gi støtte til nærpersionene og nettverket rundt barnet ³. Min erfaring er at nettverket til barnet er at det et sted der deltagerne har et felles fokus på at barnet skal de beste muligheter til å få gode språklige ferdigheter. Det å sette søkelys på muligheter for læring og styrker hos barnet, kan gjøre at det umulige blir mulig og vi deltagerere i nettverket kan få være med på å være den beste heilagjeng for å fremme et godt liv med respekt, delaktighet og likeverd, slik som for Viljar.

It takes a village to raise a child.

³ Kirstin Bergem & Wenche Rognlid, Språktrening i det daglige liv Karlstadmodellen - en modell, ikke en metode.

Louise Jørgensen.

Kunsten at lære et nej!

Kunsten at lære et nej!

I FN's handicapkonvention, som Danmark tilsluttede sig i 2009 står, at alle har ret til ligestilling. Alle har ret til at få undervisning og alle har ret til et sprog.

-Men hvordan sikres denne ret? Hvem påtager sig pligten til at sikre, alle har ret? Og hvem sikrer, når nogen skal lære at udtrykke sin ret til at sige nej?

Når man er ung voksen og bor på et botilbud for mennesker med funktionsvarianter af forskellig grad, er man i høj grad afhængig af det pædagogiske personale på stedet. Nogle har familier, som er en stor ressource, men den daglige kontakt den enkelte beboer har, er ofte mest til det pædagogiske personale. Her skal sikres, at den enkeltes ret til individualitet, uddannelse og udvikling er mulig.

Rigtigt ofte har mennesker i disse botilbud en anderledes forudsætning for tilegnelse af sprog, end det brede flertal. En del kommunikerer via alternative kanaler som fx Tegn til Tale, billeder og kropssprog.

Karlstadmodellen er en sprogtræningsmodel, der som grundlæggende motto tror på alles ret til at lære at anvende og udvikle sprog. Sprog er ikke kun tale og udtrykke egne behov. At have sprog, er at kunne læse i en bog. At kunne skrive en sms. Følge en opskrift. Læse overskrifterne i en avis og holde sig orienteret om hvad der rører sig i verden. Når man er beboer på et botilbud, kan denne ret være svær at få lov at praktisere. Måske har man i mindre grad forudsætninger for at kunne praktisere denne ret. Måske har man aldrig lært at læse, fordi man ikke forstod at følge den almindelige undervisning i skolen. Måske ved man slet ikke, at man har denne ret.

Derfor er det meget vigtigt, at det pædagogiske personale på disse steder, ved og forstår hvor fundamental en ret det er, at have et sprog og blive lyttet til. En grundlæggende værdi bør være forståelsen for ligestilling og at ingen har ret til at prissætte et andet menneskes liv og værdien af det indhold, som individet vælger at udfylde sit liv med. Tilgangen til de unge, er af allerstørste betydning og her kommer de pædagogiske værdier og principper i fokus.

I dagligdagen kan dette være rigtig svært at praktisere. Både for beboere og personale. Argumenter som "vi har ikke den tid der skal til" eller "men uden den samme forståelse som normale mennesker har, er det for voldsomt at vide" eller "de kan ikke træffe et oplyst valg og hvad nu hvis de vælger noget, der er dårligt?" både stigmatiserer og graver grøfter mellem menneskets grundlæggende ret til individualitet, frihed og lighed.

Karlstadmodellen kan være med til at skabe det individualiserede tilbud til den enkelte. Grundprincipperne omkring Empowerment, tydeliggørende pædagogik, struktur, zonen for nærmeste udvikling og kontinuitet udgør et fundament, hvormed den enkelte kan få lov at praktisere sin ret til sprogtræning. Den netværksbaserede tilgang beror på omgivelsernes lyst og motivation til at deltage. Den som sprogtræner, forandrer sit sprog. Modellen inddeles i forskellige områder, man kan betragte dem som perroner på en jernbane. Personen i fokus i netværket, betragtes som et ligestillet individ og det er individet, som kører toget og bestemmer hvor længe toget holder ved hver perron.

Vi sprogtræner indenfor fem områder. Pragmatik, grammatik, leksikon, fonologi og prosodi.

Hvorfor sprogtræning og værdier?

I et botilbud for mennesker med funktionsvariation, er rammer for struktur og kontinuitet et vigtigt redskab for at skabe tryghed og genkendelighed. Der er meget personale, som beboeren skal forholde sig til og skabe tryghed sammen med. Trygheden i at kende sin dagligdag og vide, hvad man skal hvornår, skaber kontinuitet. Forstår man ikke sin verden, er det det pædagogiske personales pligt at skabe mulighed for forståelse og tryghed, som er fundamental for udvikling og livskvalitet. Muligheden for at blive hørt, forstået og respekteret, er en selvfølgelighed for langt de fleste med pædagogisk baggrund. Heri bør retten til sprogtræning indgå som en naturlig selvfølgelighed. Viden om zonen for nærmeste sproglige udvikling og det individuelle tilbud kan imødekommes, når der er konsensus omkring de fundamentale værdier, som handicapkonventionen foreskriver og som er ryggraden i Karlstadmodellens ånd og tanke. Nemlig at alle har ret til at lære at anvende og udvikle sprog.

Kan man sige nej til noget, man ikke forstår?

Når man fylder 18 år i Danmark, har man ret til at stemme til folketingsvalg. Man har ret at bestemme hvor man vil bo, hvem man vil bo sammen med, hvad man vil spise til aftensmad og hvilket tøj man ønsker at købe. Som beboer på et botilbud, er retten til at bestemme hvem man bor sammen med, stærkt begrænset i bedste fald. Det samme omkring hvor man bor, det er som oftest bestemt af ens kommune og familie. Der kan være mange tungtvejende og positive årsager hertil. Indflydelse herpå kan være rigtigt svær. Derfor bliver retten til indflydelse på de øvrige dele af den enkeltes liv endnu mere vigtigt og for at have indflydelse, må man kunne udtrykke sine behov, tanker, ønsker og ikke mindst grænser. Til det kræves et sprog. Man må kunne udtrykke sig og blive forstået. At sige nej, er at hævde sin ret til at blive set som et individuelt menneske. Siger en beboer nej til at deltage i en tur ud af huset, forudsætter retten til "nej" at man har oplevet reaktion på det nej. Respekteres ordet ikke, mister det sin værdi. Derfor er den ligeværdige tanke i Karlstadmodellen det bærende fundament for sprogets udvikling. Handles der ikke adækvat på ordet i sit rene udtryk, mistes værdien og den sproglige forståelse går tabt.

Strategi

Karlstadmodellen motiverer princippet om struktur og zonen for nærmeste udvikling. Vi er ikke på vej i havn, men på vej væk fra havn og ud mod de åbne vidder. Vi tør sejle ud og tilegne os en verden med ret til delagtighed. Men for at sejle ud, skal vi først vide hvor vi er. Dertil anvender vi kortlægning af aktuel kompetence og sætter mål for nærmeste udviklingszone. Dette er en strategi, som nemt kan anvendes i et specialiseret tilbud, hvor struktur og kontinuitet i forvejen er godt implementeret.

Håbets pædagogik

Sprogtræning er en evig konstant i et menneskes liv i evig forandring. Som tænkende menneske i en foranderlig verden, hvor udvikling sker i rasende tempo, er det nemt at sakke bagud. At sikre alles ret til sprog, forudsætter en forståelse for at alle også har pligt til at sikre denne ret. Dem som ikke kan selv, har ret til hjælp og har du et sprog, har du pligt at sikre andres ret til det samme. Vi må til evig tid stå på tæer, for at sikre denne ret. Vi sigter mod stjernerne. Måske når vi trætoppene. Men kun, når vi står på tæer og sammen skaber grobund for forandring og udvikling.

Maria Olsen.

Maynard's längtan efter språket

Maynard's längtan efter språket

Maynard är en 14 årig pojke med olika språkbakgrund – engelskt, svenskt och färöiskt. Han hade normal språkutveckling tills han var tre år, sedan drabbades han av en regression och på några få månader försvann talet. Idag vill han gå i vanlig skola, få språk och läs undervisning och känna social delaktighet.

Och det viktigaste av allt – Maynard vill få tillbaka den förbindelselänk mellan sitt inre och sitt yttre, sin egen röst efter så många års tystnad. Om det händer kommer han äntligen att kunna sätta ord på sin uppfattning av verkligheten. Hans språk blir hans nya universum med nya möjligheter för att kunna påverka, fullfölja sina mål och bestämma över sitt eget liv.

Vad är Maynards språkliga kompetens idag?

Maynard har idag en grav språkstörning. Hans förståelse och uttrycksförmåga är inte i nivå med jämnåriga vad gäller ordförråd och grammatik. Förutom hinder i inlärningsaspekten finns det också problem gällande pragmatiska förhållanden som exempelvis dialog med samtalspartner, initiativ genom att fråga eller begära något i vardagen. Maynard är fortfarande relativt nyinflyttad på Färöarna så det är också svårt att relatera till och bearbeta intryck vid kulturella händelser som exempelvis högtiden Ólavsøka, fågelliv och fårskötsel. Återberätta en händelse eller berättelse är en utmaning även om han är duktigt på att tolka och förstå bilder.

Det färöiska språket är starkt kopplat till substantivets genus som gör att Maynard måste lära sig både vad det betyder, hur ordet ser ut i skriften och vilket genus ordet har och hur ordet böjs i olika kasus. Även egennamn böjs beroende på om namnet står i nominativ eller ackusativ. Även om denna lexikaliska medvetenhet börjar ta form så behövs mycket träning för att kunna använda sig av synonymer eller syntagmatiska associationer. Troligtvis är hans ordförråd lite bättre på engelskan på grund av han själv var född i Aberdeen, Storbritannien där engelska språket var dominerande i den sociala omgivningen som exempelvis förskolan.

Genom att ställa frågor kan man få ledtrådar att Maynard ofta förstår vad storyn handlar om. Han kan idag identifiera ordets första ljud även om han inte har läsflyt och hålla ljudstyrkan i hela frasen. Han vet också varför man använder frågetecken och utropstecken. Han följer läsriktningen och skifta uppmärksamhet mellan bild och text. Hans kommentarer är ofta först visuella, att peka på bilden, finner ofta detaljer som är lite "undagömda". Vi sitter ofta en stund efter läsningen är färdig och pratar om vad vi ser på bilderna. Ofta upprepar han samma ord som han tycker om och hans favoritbok vill han inte sluta att läsa. "Good night world, you will be dreaming soon". Generellt verkar Maynard ha lättare att läsa engelska böcker, speciellt med engelskans korta CVC ord, jämfört med färöiska.

Långsiktiga mål för Maynard's läs och språkträning

Den övergripande visionen är att Maynard ska kunna använda skrift och läsning i vardagen och uppnå språklig förståelse och pragmatisk medvetenhet. Genom att finna betydelse och sammanhang i läsförståelsen får Maynard kontroll, ökad självkänsla och framgång.

De långsiktiga målen i den engelska och färöiska språkträningen består av en Läsdel och en Språkdell. Sedan till kommer också olika del läsmål i olika läspaket som sätts upp i olika lathundar. Viktigt i sammanhanget att kunna definiera eventuella hinder för målen.

Läsmålen består bland annat att kunna uppnå Läsflyt med Läsförståelse och kunna ljuda bokstäver till ord i anpassad hastighet. Maynard ska veta när han pausar och kunna använda sig av prosodins olika

funktioner. Prediktion, automatiserad ordigenkänning och avkodning är viktiga attribut i hans lästräning.

Målen för 'Automatiserad ordavkodning' går parallellt med 'Lexikon' i språkdelen, målet i läsdelen 'Stavelsläsning och Prediktionsförmåga i grammatisk struktur' går parallellt med 'Grammatiken, fonologin och prosodin' i den språkliga delen. Maynards språkliga läsförståelse kan gynnas av Top down modellen i läsandet; dvs. lära sig att identifiera nyckel ord, använda hela sammanhanget i text och bild och utifrån detta göra gissningar vad texten handlar om.

Varför är pedagogiska metoder så viktiga i språkträningen?

De små stegens pedagogik skapas med hjälp av strategier eller planer för hur de långsiktiga målen ska uppnås. Det viktiga är att hålla fast vid visionerna men individualisering och anpassning av material och metodik till Maynards erfarenheter blir nyckeln till framgång. De fem pedagogiska metoderna Tydliggörande, Empowerment, Steget-före, Tydliggörande, Struktur och Kontinuitet skapar ramen för hans språkutveckling som går parallellt med läsningen.*

På väg mot Basic literacy behöver Maynard Struktur eller ritual i den dagliga språkträningen som ger trygghet i situationen, skapar energi och framförhållning och etablerar stabila språkmiljöer i vardagen. I de långsiktiga målen för Maynards språkutveckling etableras framförhållning i ritualerna där övningar kan varieras men formen hålls så konstant som möjligt. Man behöver också struktur vid de olika faser av språkträningen, kartläggning av Maynards nuvarande läs och språkförmåga, förberedelse, nyinläring och generalisering.

Tydliggörande pedagogik gör att språket som är ett abstrakt fenomen görs synbart, speciellt med tanke på grafiskt och visuellt stöd som ordbilder och begreppskort. Detta grafiska verktyg gör att språkutvecklingen blir mindre abstrakt.

Gestaltstrategin och "Skriva sig till läsning" strategin använder visuella verktyg som ordbilder där språkträning kan fokusera på att diskriminera, känna igen, minnas, använda och uttala fonem, grafem och teckenbokstäver eller göra visuella ordkort där uttryck och innehåll definieras färger kods till ordklasser och ändelser. I Analys och syntesstrategin används andra visuella enheter som stärker ordens stavelser, fonem, morfem och suffix.

Kontinuitet skapar individualisering och anpassas till Maynards förutsättningar. Lärandet som sker utan avbrott skapar kontinuitet. För att locka fram läslusten får uppgifterna inte vara för stora och med stark motivation kan man övervinna många svårigheter.

Idag är Maynards språkstörning ett utfall av socialt förtryck. Eftersom han är drabbad av språkstörning blir han ett offer och står utanför samhällets makt trots fina ord om mångfald. Möten mellan föräldrar och lärare om problem som skapar frustration och förblir olösta. Barn med språkstörningar blir separerad från klassaktiviteter i enskilt rum med assistenter som byts ut och ofta saknar kompetenser.

Empowerment blir därför en viktig del att se möjligheter istället för svårigheter. Samarbete mellan skola och föräldrar handlar om att tillvara på föräldrar, barn och lärarnas resurser för att bygga upp delaktighet som gynnar engagemang och gemenskap. Social gemenskap är grundläggande för Maynards språkutveckling. Gemensamma projekt som språkgrupper ska skapas och utveckla gemensamma språkliga dialog strukturer.

Därför är strukturerad språkbaserad träning bra för Maynards språkstörning

De flesta av Maynards övergripande och långsiktiga mål ska tränas in med hjälp av Strukturerad begreppsmetodik och Lexikala övningar för att länka ord till varandra i fonologiska associationer eller syntagmatiska och paradigmatiske associationer.

I Strukturerad begrepps inlärning ingår kartläggning av nyckelord i en text och definition av kärnbetydelse eller fakta i nya och svåra begrepp. Sedan ska man avgränsa orden semantiskt, och formmässigt; fonologiskt och prosodiskt innan man arbetar med generalisering där begreppet förklaras och definieras. Denna inlärning är mycket relevant till ökad kunskap om Färöisk kultur historia och lokal geografi, fiske och fågel liv samt den egenartade och speciella naturen.

Språkövningarna måste ske regelbundet och långsiktigt. Strategin 'att skriva till sig läsning' gör också att Maynard kan komma bättre ihåg orden och ökar sin lexikaliska, syntaktiska och morfologiska medvetenhet. Det finns positivt samband mellan dessa medvetenheter och läsinlärning. *

Maynard är idag motiverad att läsa och skriva, både på engelska och färöiska. Det ökar förutsättningarna till en framgång i läsning, läsförståelse och språkträning och med stark motivation kan man övervinna många svårigheter.

* Iréne Johansson; Projektrapport 2019:1 Skriften som mål – Språket som medel; www.iakm.org

Katarzyna Pazke.

Varför ska vi använda tecken som stöd?

Varför ska vi använda tecken som stöd?

När vi talar om språk, tänker vi oftast på samtal och kommunikation. Men språk har faktiskt många andra funktioner. Vi använder språk när vi tänker, planerar, läser och drömmer. Vi använder språk när vi försöker förstå verkligheten runt omkring oss.

På samma sätt behöver barn språk: för att kunna kommunicera bortom här och nu, delta i samhället, definiera det som finns runt omkring dem och ställa frågor samt bearbeta verkligheten.

Språk förknippas oftast med tal, men definieras som "medlet för mänsklig kommunikation"⁴ och som sådant kan betyda t.ex. talat språk, skrift, kroppsspråk eller teckenspråk. TAKK (tecken som alternativ och kompletterande kommunikation) eller TSS (tecken som stöd) är ett verktyg för kommunikation och språkutveckling för (framför allt) hörande barn. Den som tecknar kompletterar det talade språket med teckenspråkets handrörelser. Man kan använda tecken för barn med försenad språkutveckling, språkstörning eller för allmän språkstimulering för att det brukar vara lättare att lära sig att teckna än att prata.

För att kunna se påverkan av användning av tecken som stöd i barns utveckling (både TAKK och TSS) har jag bjudit föräldrar till barn med Down syndrom att fylla i en "online" enkät⁵. Det var 60 föräldrar som fyllde i enkäten. 65% av barnen var mellan 1-6 år, 18% var mellan 7-10 år och 17% var över 11 år.

Enkätsvaren visade att 80% av föräldrarna tecknar med sina barn varje dag, medan 18,3% tecknar ibland och bara 2 föräldrar som fyllde i enkäten tecknar inte alls. De allra flesta började teckna med sina barn från födseln eller under barnets första levnadsår. Enkätsvaren återspeglar deras uppfattning om hur tecken hjälper barnen i språkutveckling.

Barn behöver språk för att kunna kommunicera bortom här och nu

Livet utan språk är väldigt svårt och behovet att kommunicera växer med åldern. Barn vill gärna berätta om sina behov, intressen, känslor och det de har varit med om. De vill skapa relationer med andra och vara inkluderade i lekar och samtal. Barn som saknar språk hamnar i utanförskap, men det går att skapa broar med hjälp av tecken.

Enkäten visade att över 60% av barnen saknar ett talat språk eller bara använder enstaka ord, 6,7% kan många ord, men pratar inte i meningar. 8,3% pratar med två-ords meningar och nästan 25% pratar med längre meningar. Men utav de 60% av barnen kan de flesta teckna mycket mer än de kan säga (varav två barn även mer än 500 tecken). I en av frågorna kunde föräldrarna välja flera svar

⁴Definition of 'språk' i NE (Nationalencyklopedi), hämtad 30-10-2023. <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/språk>

⁵ Enkäten utfördes i augusti 2023 i enkätssystemet Google Formulär. Föräldrarna som deltog i enkäten är medlemmar i 2 Facebook grupper: "Underbara Barn med Downs Syndrom (föräldrar)" och "Underbara barn med Downs Syndrom födda 2019-2021".

bland många olika positiva effekter av tecknandet och 74% av föräldrarna nämner att de har bättre kommunikation med barnet samt förståelse av barnets behov.

Barn behöver språk för att tänka, planera och bearbeta verkligheten

Men språk är inte bara nödvändigt för att kommunicera. Vi använder språk även när vi tänker, planerar och drömmer. Nästan alla föräldrar till barn som tecknar (bland de som fyllde i enkäten) har sett sina barn teckna medan de själva bläddrar i en bok eller tittar på en film - alltså inte i kommunikationssyfte - som tyder på att teckenspråk är viktigt inte bara i informationsutbyte. En förälder har upprepade gånger sett sitt barn teckna när barnet sov. Vi kan därför tro att tecken är ett viktigt redskap för att kunna hjälpa barn att bearbeta information och utvecklas kognitivt.

Barn behöver språk för att kunna lära sig om världen

Språk, tänkande och lärande är oskiljaktiga därför att kunskap, begrepp och språk hör ihop. Även utvecklingen av abstraktionsförmågan är helt beroende av språkutvecklingen. Barn måste kunna ställa frågor och även kunna säga fel och bli rättade för att lära sig om världen - och för detta behöver de ett språk. Tecken kan vara ett alternativ. 50% av föräldrarna som fyllde i enkäten hävdar att barnen har lärt sig begrepp som färger, djur eller beskriva väder just med hjälp av tecken. 24% av föräldrarna säger att deras barn har lärt sig siffror och/eller bokstäver genom tecken.

Tecken kan hjälpa barn att börja prata

Många tror att barn som tecknar aldrig börjar att prata, men så är det inte. Tecken stödjer och tydliggör talet. De flesta av barnen till föräldrarna som fyllde i enkäten är fortfarande små, men av 23 barn som är sju år och äldre, pratar 14 barn i längre meningar varav 13 av deras föräldrar påstår att tecken hjälpte deras barn att börja prata snabbare.

Tecken minskar frustration och aggression hos barnen

Barn som inte har språk kan bli aggressiva eller frustrerade för att de inte kan berätta om sina behov eller något som de har varit med om. Andra barn kan stänga in sig eller inte vilja kommunicera alls. På samma fråga om positiva effekter av tecknandet, svarade 46% föräldrarna att barnen är lugnare när de vet att föräldrarna förstår deras tecknande och det minskar frustrationen hos barnen. Införandet av tecken ökar även mängden ögonkontakt (som är förutsättningen för att kommunikationen ska fungera) och uppmärksamheten som barnen får skapar en positiv självkänsla och höjer självförtroendet hos dem.

TAKK/TSS - svårigheter och begränsningar

Det finns några förutsättningar och begränsningar när det gäller användning av TAKK eller tecken som stöd. För det första för att barn ska kunna teckna måste först omgivningen lära sig att teckna. Det kräver tid, kunskap och tålmod. Beroende på barnets ålder och andra förutsättningar kan det dröja ett eller flera år innan barnet börjar teckna tillbaka. Tecken kräver även viss motorisk färdighet

hos barn. Vissa tecken är lika (t.ex. *bil* och *mjölk*) och det kan vara svårt att tolka om barnet inte tecknar ordentligt. På frågan om tecknandets nackdelar, nämner de flesta föräldrar inga förutom den "icke-tecknande" omgivningen. "Jag ser inga negativa effekter av tecknandet, bara av 'icke tecknandet'. Problem uppstår bara om inte andra kan teckna." skrev en av föräldrarna.

Att teckna är mödan värt

Jag är själv mamma till en fyra-åring med Downs syndrom. Vi började teckna när han var en bebis och aktivt språkträna honom för två och ett halvt år sedan. Han kan bara säga enstaka ord, men tecknar väldigt mycket. Precis som för många andra föräldrar är tecken "A och O" för oss. Både kommunikation och lärandet sker med hjälp av tecken. Vår son hör och förstår talat språk, men kan i nuläget inte ställa en fråga eller berätta om någonting utan tecken.

Trots alla utmaningar verkar tecken vara mödan värt. Så varför ska vi använda tecken som stöd? Genom att ge barn tecken, ger vi de ett språk och en möjlighet att kunna kommunicera med världen, ställa frågor, uttrycka sina känslor och utvecklas. Precis som vuxna, vill barn förstå och bli förstådda. De vill berätta, lära sig, vara inkluderade i lekar och bestämma. Vi behöver inte vänta tills talet kommer och riskera att förlora de viktigaste åren i barnets utveckling. I stället kan vi ge tecken - ett alternativ som kan hjälpa barn och komplementera eller stödja deras utveckling av tal.

Siril Sahlberg.

Hvem er jeg uten prosodi?

Hvem er jeg uten prosodi?

«Enverdenutenprosodierenverdenietkommunikativtkaos» – En verden uten prosodi er en verden i et kommunikativt kaos.

Talen vår er et som et puslespill der mange biter settes sammen til en helhet. Uten prosodi blir puslespillet ikke helt. Om jeg ikke hadde prosodiske egenskaper ville jeg uttale konsonanter og vokaler samme måte uten avgrensing og uten variasjon.

Prosodi er små variasjoner i talen vår (suprasegmentale egenskaper), som stekker seg over flere segmenter og er ikke knyttet til en vokal eller konsonant. Prosodien skaper regler for hvordan disse små variasjonene brukes.

Prosodi kan deles i tre ulike kvaliteter som hjelper oss med å skille betydninger fra hverandre.

- Kvantitet - durasjon (ms) er tid/hastigheten vi bruker på en enhet. For eksempel kan vi uttale vokaler og konsonanter med ulike lengde; mat-matt. Begge stavelser har lik lengde, men skilles seg fra hverandre ved at vokalen eller konsonanten er lang. I mat er vokalen /a/ lang, mens i matt er siste konsonant /t/ lang.
- Betoning - intensitet (dB) er lydstyrken/volum på lydene. Når vi uttaler et enkeltord, er det alltid en stavelse som får større vekt enn de andre. Vi sier at denne stavelsen er trykk tung, mens de andre stavelser er trykk lette. For eksempel når vi uttaler ordet «Norge», har vi trykk på første stavelse. Dette forekommer i ord med minimum to stavelser. Vi kan også legge trykket på et ord i en setning for å understreke eller fremheve ord og mening. Utsagnene «Hei, ikke slå av tv'n» eller «hei ikke, slå av tv'n» har samme lydene og samme ordene men to helt ulike betydninger.
- Intonasjon - grunntonefrekvens (F0) er svingninger i talen vår. Når frekvensen øker så øker også tonen. Et eksempel på dette er når vi uttaler to ord med ulik frekvens; bønnen (belgfrukten) og bønder (som jobber på bondegården). Setningsintonasjon kan signalisere ulike forventninger til hva som skal skje videre. Stiller vi spørsmål har vi stigende tone, og avslutter vi en ytring har vi fallende tone. Om tonen ikke endrer seg har vi mer vi ønsker å si.

Vår hjerne persiperer disse små nyansene og mønstrene i talen og danner over tid mening i det vi hører. Prosodien skaper sammenheng og binder sammen språklyder til ord, ord til fraser, faser til setninger, setninger til meninger. Derfor er prosodi overordnet de andre språklige emnene; pragmatikk, leksikon, grammatikk og fonologi. Om vi ser prosodien i et livsperspektiv, skjer den prosodiske utviklingen med en kontinuitet der det vi lærer legger grunnlag for neste steg i utviklingen. Dette igjen er en forutsetning for den videre utviklingen. Mennesker som har en språkforstyrrelse lytter og lagrer ikke nødvendigvis de små nyansene i prosodien. Om denne utviklingen forsinkes vil det ha betydning for den videre språkutviklingen. Derfor er det viktig å ha kunnskap om prosodi slik at vi tidlig kan begynne å øve.

Prosodiens fire ulike funksjoner

Så hvorfor er prosodien så viktig for meg, og hva skjer om jeg ikke mester denne ferdigheten?

Demarkativ funksjon

Demarkativ funksjon gir korte og lengre pauser som deler talen min i mindre enheter. Funksjonen gjør budskapet tydelig med naturlige pauser mellom lyder, stavelser, ord, fraser og setninger. Om jeg ikke mestrer demarkativ funksjon vil ordene mine komme i en lang strøm uten naturlige pauser, og det vil være vanskelig for tilhøreren å lytte ut meningen i ordstrømmen. Jeg vil ikke ha pauser på sin naturlige plass, noe som skaper misforståelser. Pauser på feil plass vil gjøre at andre kan mistolke og tro at jeg er ferdig selv om jeg har mere å si. Jeg vil ikke ha en fallende eller stigende tone og det vil være vanskelig å forstå om jeg ønsker å stille spørsmål, eller om turen overleveres. Viktig informasjon vil ikke bli fremhevet, og andre vil ha vanskelig å tolke hva som er viktigst i budskapet mitt.

Konstrativ funksjon

Ved hjelp av Konstrativ funksjon vil jeg lage kontraster i talen for å vekke interesse, styre oppmerksomhet, fremheve deler og skape nærhet. Funksjonen skiller også mellom ny og gammel informasjon og fremhever ord eller setninger. Om jeg ikke mestrer konstrativ funksjon vil det være vanskelig å forstå om jeg ønsker å fremheve ord eller meninger. Jeg vil ha betoning på feil plass i ord slik at meninger endres eller faller helt bort. Det vil være vanskelig for andre å forstå hva jeg ønsker å formidle, og jeg vil oftere bli misforstått. Min evne til å lytte og forstå hva andre prøver å si vil også bli svekket.

Distingtiv funksjon

Med Distingtiv funksjon vil jeg ha en tale som er betydningsskillende på ordnivå og setningsnivå. Uten distingtiv funksjon vil jeg uttale to ulike ord på samme måte, for eksempel «bil» og «Bill». Dette vil igjen gjøre det vanskelig å forstå helheten i det jeg ønsker å si, som igjen fører til misforståelser. Jeg vil legge trykket på feil ord i setningen, og vil kunne endre betydningen helt. Det vil også være vanskelig for meg å oppfatte disse små betydningsskillende nyansene, og misopfatte det som andre sier.

Avslørende funksjon

Avslørende funksjon vil hjelpe meg med å skape hensikt med kommunikasjonene. Den viser hvem jeg er; nasjonalitet, hjemsted og dialekt, kjønn, alder, hvor sikker eller usikker jeg er, innstilling til samtalepartneren eller samtaleemne. Funksjonen viser også hva jeg vil: hilse, skryte, spørre, lyve, protestere, er skeptisk, bestemme og mere til. Om jeg ikke mestrer den avslørende funksjonen vil jeg ikke signalisere min sinnsstemning og mine følelser, som igjen fører til misforståelser eller mistolking. Jeg vil ha uhensiktsmessig bruk av stemmen, som gjør det utfordrende for tilhører å lytte til. Talen min vil være monoton, noe som gjør det vanskelig for tilhører å lese mening bak ordene og det vil være tungt for andre å høre på. Med dysprosodi vil det være i stor fare for at jeg vil bli undervurdert og ned-dømt. Sist, men ikke minst vil jeg med min avvikende prosodi ikke få samme mulighet til å kommunisere og samhandle på lik linje med andre.

Gjennom min reise og utdanning til veileder i Karlstadmodellen har jeg blitt forundret over hvor lite oppmerksomhet prosodi får. Jeg opplever både i min utøvende jobb og i løpet av min utdanning til logoped at prosodien blir glemt eller utelatt. Jeg ønsker derfor å løfte opp kunnskapen og viktigheten av prosodien, og ønsker at alle som jobber med mennesker med språkforstyrrelser også legger vekt på denne viktige delen av språket.

Kommunikasjon mellom mennesker er avhengig av at de ulike delene av språket fungerer... også prosodien!

Emma Kristine Smestad.

Hvordan skape et godt utviklet tegnmiljø
i skolen?

Hvordan skape et godt utviklet tegnmiljø i skolen?

I verdenserklæringen for menneskerettigheter står det: «alle mennesker er født frie og med samme menneskeverd og med samme menneskerettigheter». Det vil si at alle har rett til å utvikle, lære og bruke språk.

Når jeg møter voksne som jobber med barn som har språkvansker spør jeg ofte: bruker dere tegn til tale? Da får jeg som regel svar som «nei, hun skal lære seg å snakke, eller nei, hun snakker jo norsk».

Språk er frihet. For å kunne utrykke egne meninger trenger vi et språk. Vi trenger et språk som gir oss mulighet til å bli forstått. I Karlstadmodellen jobber vi blant annet med prinsippet **empowerment**. Empowerment handler om å bli et autonomt menneske. For å kunne bli det må man ha mulighet til å utrykke egne meninger, og bli forstått. Når voksne bruker tegn til tale og viser at vi forstår, bygger det opp en positiv selvfølelse og en følelse av å bli sett og hørt. Tegn til tale skaper et inkluderende miljø der alle barn kan delta, og tar del i samfunnet.

Når barna ser at tegn til tale brukes av både dem og andre, kjenner de på en god og trygg fellesskapsfølelse. Dette bidrar til å bygge opp en følelse av tilhørighet og styrker deres selvfølelse, identitet og tilhørighet. Gjennom språket blir den intellektuelle, emosjonelle og sosiale utviklingen til.

Tegn til tale handler om identitet. Det å bli anerkjent for den du er, og føler deg trygg er med på å utvikle din identitet. I dagens samfunn lever vi med mye teknologi og noe som skjer hele tiden. På skolen ser vi ofte at barna ønsker å få voksenkontakt, og har mye å fortelle. Dette er også viktig for barn med språkvansker. Det å være trygg på at man kan snakke med den man vil er det ikke alle barn som har muligheten til. Når du føler at du ikke blir forstått eller ikke forstår vil du ikke kunne utrykke følelser på lik linje som andre barn.

Tegn til tale er et pedagogisk verktøy som hjelper til på veien til et språk. Det er mer enn bare noen håndbevegelser. Det er en bro til språkutvikling. Det gir barna en visuell og taktil måte å lære språk på, som styrker ordforrådet, grammatikken og kommunikasjonsevnen til barnet.

Tegn til tale er en støtte i kommunikasjonen. Når vi bruker tegn som et pedagogisk redskap blir innlæringen av det talte språket mer konkret. Tegn bidrar til et langsommere tempo i talen som gjør det lettere å ha felles oppmerksomhet med den vi snakker med. Dette bidrar også til et tydeligere turskifte i talen.

På skolen er det ofte noen presentasjoner der læreren snakker om et nytt tema. For barn med språkvansker er det da viktig å forstå å være delaktig i presentasjonen. Dette er vanskelig uten å forstå. Jeg ser stor forskjell på mitt kasusbarn når den som presenterer bruker tegn til tale, og når

den ikke gjør det. Når det blir brukt tegn stiller hun ofte spørsmål, og kommer med svar på det læreren spør om. Når læreren ikke bruker tegn kan hun sitte og holde på med andre ting, og blir ofte mer urolig. Det å være delaktig i et klassemiljø handler om mer enn å bare være til stede.

Tenk at du går inn i et rom der noen få eller ingen forstår deg, og du forstår ikke dem. Da hadde du kanskje ønsket at du hadde et verktøy som hjalp deg til å bli forstått eller til å forstå. Alle kan lære seg tegn. Det sies at hvem som helst kan både lage å forstå rundt 400 tegn. I dag kan forskjellige tegnordbøker lastes ned, der man får en visuell utførelse av hvert tegn. For noen tiår tilbake måtte man slå opp tegnene man ikke kunne i en bok, og lese seg til utførelsen. Det er vi voksne som må være et godt forbilde og styrke barnas motivasjon til å lære mer.

Hvordan kan du skape et godt utviklet tegnmiljø på skolen? Min personlig erfaring er at hvis de voksne bruker tegn til alle elever, vil også elevene få et naturlig forhold til tegn. Da kan det hende at de også velger å bruke det selv. Det er mange klasserom som har fine fargerike plakater med tekst og bilder, men tenk at et klasserom skal være for alle. Lag gjerne plakater med tegn. Da tydeliggjøre du som voksen et inkluderende miljø.

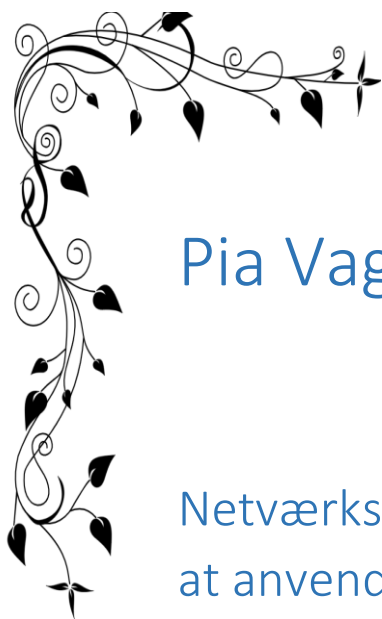
Under skolens årlige forestilling jobbet vi for at alle sanger skulle synges med tegn. Dette for å ha fokus på inkludering, og utviklet tegnmiljø. På skolen er det en jente som bruker tegn til tale som støtte. Under perioden så vi stor mestring og inkluderingsfølelse på barnet. Hun følte seg inkludert.

Samtidig så vi at mange barn og ungdommer syntes dette var spennende og morsomt å kunne. I ettertid ble jeg nysgjerrig på hva egentlig de andre elevene syntes om dette. Jeg intervjuet noen av elevene fra 5.-10. klasse. Når jeg spurte hva deres mening var på tegn til tale var det et svar som gikk igjen- det er gøy. Et av de andre spørsmålene jeg stilte var «Hva var motivasjonene deres til å bruke det? Spennende og lære noe nytt, og jeg tenkte om hvis det hadde vært meg som hadde trengt tegn. Dette synes jeg er svar som sier mye.

Samtidig tenker jeg at det barnet som har språkproblemer er hele skolen sitt ansvar. Selv om hun/han kanskje har en person ved siden av seg hele tiden. Det vil si at det er hele skolen sitt ansvar å legge til rette og gjøre den jobben som trengs for at nettopp også dette barnet skal kunne utvikle seg.

Jeg vil oppsummere med å si at et godt utviklet tegnmiljø i skolen er viktig for å kunne ha mulighet til å inkludere alle elever. Alle er like mye verdt, og alle har behov for å bli sett. Hvordan dette skal gjøres avhenger av hvilket behov barnet har. Jeg synes også det er viktig å si at alle barna er alle sitt ansvar. Og det er alle sitt ansvar å tilrettelegge slik at alle kan utvikle seg på forskjellige områder. Jeg ønsker å løfte frem at alle kan lære seg tegn til tale, men at læringen skjer ved at man bruker det.

Tegn kan brukes på alle elever for å tydeliggjøre viktige ord i setningen. På denne måten skaper du også et godt utviklet tegnmiljø i skolen. For noen kan det føles lettere å bruke tegn hvis det er et miljø for det. Et miljø der flere bruker det, og ingen som ser rart på deg. Et miljø der tegn er naturlig. Dette er viktig å huske på når man skal lage et godt utviklet tegnmiljø i skolen.

Pia Vagner Nielsen.

Netværksarbejde - Alle har ret til at lære
at anvende og udvikle et sprog!

Netværksarbejde - Alle har ret til at lære at anvende og udvikle et sprog!

Jeg har gennem hele mit arbejdsliv brændt for at hjælpe og støtte børn med funktionsvariationer. Mange af disse børn har tilmed vanskeligheder ved at tilegne sig sprog. Derfor er der brug for at arbejde målrettet med kommunikation og sprog allerede fra fødslen.

I min uddannelse til Karlstadvejleder har jeg derfor været optaget af, hvordan hele netværket inddrages i barnets sproglige udvikling? Således børn med sproglige vanskeligheder får samme mulighed for at udvikle deres sprog, som deres jævnaldrende kammerater.

Da jeg arbejder i PPR, som tale-hørekonsulent, vil jeg i de fleste tilfælde ikke have mulighed for at træne direkte med barnet, men hvordan kan mine kompetencer så komme i spil på bedste vis? Og hvorfor bliver barnets nærmeste omsorgspersoner de vigtigste for at sprogtræningen fungerer?

Familiecentreret model

Karlstadmodellen er en familiecentreret sprogtræningsmodel, hvilket betyder, at det er familien der er i centrum. Det er ligeledes familien der bestemmer, hvem der skal inviteres med i netværket. Visionen er at udvikle et godt sprogindlæringsmiljø for barnet, således barnet kan få deltagelses muligheder i vores samfund på lige vilkår med alle andre. For at familien skal lykkes som hovedaktør i sprogtræningen, er der brug for oplæring og færdigheder. Det kan være der er brug for viden om at sætte mål i sprogtræningen eller viden om forskellige metoder. Det kan også være opmuntring, motivation og aflastning i at gennemføre sprogtræningen på en sjov og positiv måde.

I den familie jeg har samarbejdet med under min uddannelse, har forældrene valgt at invitere moster og farmor med i netværket foruden kontaktpædagogen fra børnehaven. Familien kommer med følgende udsagn om familieinddragelse; "Skønt at være flere om projektet, så man ikke står alene", "Jeg oplever det som meget positivt, at alle er på samme niveau ift. mit barns udvikling. Vi har samme udgangspunkt og fælles forståelse for den udfordring vi arbejder med." og "Det har været rigtig positivt, og øget alles opmærksomhed på hvor vigtigt det er, at alle kender til arbejdet".

Forældrene og deres familie bliver derfor vigtige, når det handler om sprogtræning i hverdagen. Derfor giver det stor mening for alle at mødes i et netværk, hvor der deles viden om sprog og sættes mål for de forskellige sproglige områder; pragmatik, leksikon, grammatik, fonologi og prosodi.

Resurserne skal findes i HELE netværket

I det offentlige fokuseres ofte på resurser i form af tid og penge. Men resurser er også viden, kompetencer og energi. Som fagperson skal jeg altså ikke kun kigge på mine egne resurser eller på barnets resurser, men alle de resurser, der findes i barnets hverdag. Hvilke resurser er der omkring barnet? Og hvordan kan disse resurser komme i spil? Således der skabes en masse situationer, hvor barnets sproglige kompetencer kan trænes.

Familien vil altid være den vigtigste resurse i barnets udvikling. Familien har både en fortid, nutid og fremtid sammen med barnet og derfor har de den vigtigste rolle i samarbejdet om sprogtræningen. Fagfolk bliver som ofte kun en del af barnets netværk i en kortere årrække, ligesom de kan skifte, afhængig af hvad deres opgave er.

De fem pædagogiske principper fra Karlstadmodellen; empowerment, tydeliggørelse, kontinuitet, struktur og et skridt foran, er også med til at skabe overskud og dermed frigøre resurser, så rejsen med tiden bliver forudsigelig og tryk for både barnet og netværket. Fx ved at der arbejdes med tydelige rutiner og struktur for sprogtræningen, netværksmøderne og samarbejdet, således der dannes gode vaner, der optimerer sprogtræningsmiljøet omkring barnet. Dette udsagn kommer fra moren i den familie, jeg har arbejdet med: "jeg har lært at prioritere min tid og opgaver, så der både er plads til leg og læring".

Håb og drømme skaber muligheder, visioner og motivation

Der findes stadig mange begrænsende tankegange om sprogtilegnelse i vores samfund, som fx "forældrene skal kun være forældre" eller "sproget kommer af sig selv". Sådanne tanker fører til ubevidst accept af tingenes tilstand, således den sproglige udvikling stagnerer og sprogstimulationen bliver mere tilfældig.

Derfor bruger vi i netværket tid på at tale om håb og drømme for fremtiden. Nogle forældre skal vænne sig til dette, da de har oplevelser med sig, der naturligt har givet dem mange bekymringer for deres barns udvikling.

Men håb og drømme gør, at vi tør se på muligheder frem for begrænsninger og vi i fællesskab kan skabe vejen og sætte en retning for sprogudviklingen.

Derfor sættes både et langsigtet og et kortsigtet mål for den sproglige udvikling, ligesom der lægges en målrettet plan - og pludselig bliver næste skridt lettere at tage. Moren i mit netværk siger, fx "jeg er fan af periodeplan, den giver et godt overblik, jeg kigger ofte på den, så jeg kan holde fokus på det, vi har aftalt".

Empowerment i netværket

Empowerment handler om at skabe energi, bevidsthed, kundskaber og selvfølelse, således barnet kan opnå at vælge, beslutte, handle og deltage i alle livets sociale arenaer. Både barnet og de voksne i netværket har brug for energi, styrke og glæde samt at finde effektive samarbejdsformer.

For at holde energien oppe i netværket er det vigtigt, at der holdes jævnlige møder. Der må være ikke for lang tid mellem møderne, men heller ikke så kort tid, at man ikke har nået at løse sin opgave siden sidst. På møderne deles der viden om sprog, succeshistorier om sprogtræningen eller man støtter hinanden, hvis sprogtræningen er svær, finder sammen nye ideer og motivation til at fortsætte. Der laves en periodeplan, så alle ved hvilke sproglige mål, der arbejdes med i den kommende periode.

Ligeværd i samarbejdet

Alle i netværket bidrager med deres viden, kompetencer og erfaringer og disse er lige meget værd. Alle kan jo ikke det samme, men tilsammen bliver det til en helhed, hvor alle tager ansvar.

Som tale-hørekonsulent i PPR oplever jeg ofte, at forældre, pædagoger og lærere forventer, at jeg er eksperten, således jeg ved bedst og det er mig, der skal lære barnet at tale. Det placerer indirekte ansvaret på mine skuldre. Jeg plejer at sige: "det kan godt være, at jeg har den største viden om sprogindlæring generelt og den deler jeg gerne, men forældre og personalet kender jo barnets personlighed, interesser og vaner meget bedre". Derfor har vi brug for hinanden. Desuden har barnet brug for daglig træning, hvorfor det er vigtigt alle hjælper til med det, de nu kan bidrage med.

I Karlstadmodellen diskuteres barnets sprogtræning i netværket. Det besluttes i fællesskab, hvad der skal gøres, hvem der gør hvad og hvordan sprogtræningen skal foregå. På den måde deles ansvaret ud. Der aftales også en klar rollefordeling, ligesom vi taler om etiske regler og tavshedspligt.

Sammenfatning

Når netværket har en tydelig retning, struktur og arbejdsfordeling, kan det med fordel bruges som et pædagogisk værktøj. Det handler om at udnytte forskellige færdigheder og kompetencer i barnets netværk for at hjælpe barnet godt frem i livet.

Som Karlstadvejleder og logopæd ser jeg, at et tæt samarbejde med barnets netværk er en rigtig god måde, jeg kan støtte barnet med sproglige vanskeligheder på. Idet vi i fællesskab får alle ressourcer omkring barnet i spil. Ansvaret deles - alles viden, erfaringer og kompetencer bruges, således barnet kommer til at befinde sig i mange situationer med sprogtræning og alle støtter hinanden. Barnets familie vil kende barnet gennem hele livet, hvorfor de altid vil være de vigtigste aktører i barnets udvikling og hermed også barnets sproglige udvikling.

Personligt drømmer jeg om, at flere børn i vores kommune kan få et Karlstadnetværk omkring sig, da jeg tænker det er en god måde at bruge vores logopædiske ressourcer på. Den familie jeg følger i Karlstadnetværk siger ligeledes "vi krydser fingre for at mange familier får samme mulighed som os".

Kjersti Vinje.

Språkets betydelse

Språkets betydelse

I dag er GAP-modellen erstattet av en relasjonell interaksjonsmodell for funksjonshemming. Da defineres funksjonshemming som noe som oppstår i en interaksjon mellom individ og omgivelsene. Interaksjonen mellom individ baserer seg på et felles kommunikasjonsverktøy. Dersom en ikke har et felles språk vanskeliggjør dette interaksjonen. Når en bruker ord som barnet ikke forstår – hemmer en barnet og det vil da oppleve en funksjonshemming (en har ikke funksjonen til å tyde budskapet). Om en derimot bruker ord som barnet kan og forstår vil ikke barnet være hemmet lenger. Barn med språkvansker kan ha vansker med å gi eller motta et budskap. Vi voksne kan og bør forsøke å redusere hindringene til barnet.

Opplæringsloven 2024

Det vil komme en ny opplæringslov som skal gjelde fra august 2024. Udir.no stadfester at «...alle barn skal få like muligheter til utdanning uavhengig av hvor de bor, sosial bakgrunn, kulturell og etnisk bakgrunn, funksjonsevne, seksuell orientering og kjønn. Opplæringsloven skal være et solid rammeverk som sikrer alle en opplæring av høy kvalitet, et trygt læringsmiljø, og medvirkning i forhold som gjelder en selv.»

Hvordan kan et barn som ikke har tale medvirke? Er det slik at alle barn har rett til og like muligheter til utdanning i Norge i dag? Har barn med språkvansker en lik mulighet til utdanning? Hva er lik mulighet, betyr det rett til å gå på skole? Betyr det rett til å lære? Betyr det retten til å lære det samme som de andre? Om det betyr retten til å lære det samme, hva da med de uten talespråk som er avhengig av at de rundt kan tegn. Om de voksne rundt ikke kan tegn, vil dette hindre barnet i å lære, det vil ikke ha mulighet til å kommunisere hva det eventuelt har lært.

Dette betyr at barnets rettighet til lik mulighet for en utdanning ikke er reell. De har i dag mulighet til å gå på skolen, men nivået på kompetansen og kvaliteten på utdanningen de får er ulik for dem enn for de som får undervisning på sitt språk.

Språk

Språk og kommunikasjon er en forutsetning for å kunne lære, utvikle seg og uttrykke behov, samt delta i et utdanningsløp, arbeid, sosiale sammenhenger og i samfunnet for øvrig. Uten et språk faller du utenfor samfunnet og alle dets arenaer. Du vil ikke kunne ta til deg læring på samme måte som typiske barn.

Språket tydeliggjør virkeligheten. Barn med språkvansker vil ikke forstå sammenhenger i omgivelsene på samme vis som en som har fått dem forklart igjennom språklige handlinger.

Et barn med språkvanske vil også ha vansker med å få og holde på venner. Å holde på venner er en avhengig av at en kan kommunisere og snakke om interessante ting sammen. Om den språklige avstanden blir for stor vil en lett bli sett på som en som må bli tatt vare på. En får ikke et likeverdig vennskapsforhold.

For at barn med språkvansker skal kunne lære må undervisningen forgå på deres premisser. Barn med Down Syndrom har vansker med å ta til seg det talte språket. For å øke utbytte av undervisningen bør en benytte multimodalitet. Multimodalitet handler om at budskapet blir presentert på mange ulike vis. Både grafisk bilde, tegn illustrasjon, ordbilde, tegn og tale. En bruker

flere sanser til å oppfatte budskapet. Barn med språkvansker trenger å få budskapet inn gjennom flere sanser, da er sjansen for læring størst.

Barn med DS kan også ha vansker med minnet, det kan derfor være til stor hjelp om en bruker struktur, kontinuitet og tydeliggjøring for å støtte opp om læringen.

Struktur

En helhet bygges opp av deler, alt henger sammen, om en av delene endres, endres helheten. For å holde på strukturen og passe på at alle deler i språket blir øvd brukes en lathund/periodeplan denne bør inneholde pragmatikk, leksikon, grammatikk, fonologi og prosodi.

I Karlstadmodellen er det struktur i både metode og materiell. Dersom strukturen i metoden og materiellet er kjent for barnet vil barnet ikke trenge å tenke over hva som skal skje, men konsentrere seg om det som skal læres, en bruker mindre energi, dette øker læringsutbyttet.

Mange lærebøker i dag har noen få oppgaver hvor en skal bruke en metode og så byttes metoden, oppgavene oppleves for barnet som helt nye. Det gjør det vanskelig å henge med og få nok repetisjon slik at barnet opplever mestring. En bytter også materiell og elevene må lære seg det nye materiellet før de løser oppgavene. For et barn med språkvansker vil forandring av metode og materiell kunne by på ekstra vanskeligheter. Det vil også kreve mer av læreren da en ny metode må forklares og demonstreres hele tiden. Og nye tegn som trengs må læres i forkant.

Når en skal planlegge opplæringen er det viktig at en holder seg til samme struktur både i hvordan en legger opp økten og innenfor hver øvelse. Dette gir forutsigbarhet for barnet. Ritualer sparer energi og gir trygghet i situasjonen!

Kontinuitet

Kontinuitet betyr at noe bygger på noe annet. I Karlstadmodellen bygges materiellet på, en øker vanskegraden litt etter litt. Det begynner med det enkle og så bygges det på til det mer avanserte. Det vektlegges at det er de små skritt som gjelder. I skolen i dag er det mange tema som går igjen, det en lærer i 1 klasse bygges på i 2 klasse og så videre. De med språkvansker trenger ofte mer repetisjon og visuell tydeliggjøring som støtte til læringen. Dersom læreren lager en temabok for hvert tema som barnet gjennomgår, kan denne brukes til repetisjon og den kan også bygges på etter hvert og gis videre til neste lærer som skal undervise barnet. Det kan brukes som dokumentasjon på hva som er gjennomgått.

Barn med språkvansker får ofte den samme grunnleggende kunnskapen undervist, da en ikke vet hva barnet kan eller har gått igjennom tidligere. Dette gjør at barnet ikke får kommet seg videre i læringen. Det er også viktig med kontinuitet i språkopplæringen. Barnet bør kartlegges innenfor alle deler av språket, pragmatikk, leksikon, grammatikk, fonologi og prosodi. En bør sette mål innenfor hvert område og gi oppgaver som støtter under og viser vei til den neste utviklingssonen til barnet, den proksimale utviklingssonen⁶. Det er viktig å ligge så vidt foran barnets nivå. En bør reflektere over hva barnet i dag klarer selv (uten hjelp) og hva barnet klarer sammen med en voksen (klarar ikke selv enda- er på vei). Det siste skal gjøres selvstendig etter endt treningsperiode. Etter kartleggingen

⁶ Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: the Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

velges mål, materiell og metodikk. De voksne må sette seg inn i målene, materiellet og metoden og lære seg tegnene som trengs i øvelsene, før nyinnlæringen kan skje med barnet. Deretter må barnet få mange muligheter til å generalisere den nye kunnskapen. Til å bruke kunnskapen i nye ikke trenede situasjoner.

Tydeliggjørende materiell og metode.

For barn med språkvansker er det viktig med tydeliggjøring. Konkreter er viktige hjelpemidler. Karlstadmodellen bruker tøybokstaver som visuelt og taktilt tydeliggjør hvor i munnen lydene kommer fra. En kan også bruke ganeplate (en plate en har i munnen som gjør at barnet kjenner hvor lydene lages). Et annet materiell er ulike figurer som heter navn som barnet skal forsøke å utale. Disse er byggeklossene i språket og vil gjøre det lystbetont å øve på ulike språklyder. For å tydeliggjøre betydningen av ord lages ordkort, ordet står på den ene siden og bildet av ordet på den andre siden.

Karlstadmodellen bruker også tydeliggjøring i metoden. Ordkortene er fargekodet for å kunne fortelle hvilken ordklasse det hører til. I starten har de også en form. Disse brukes til å tydeliggjøre setningsoppbyggingen. En vanlig setningsoppbygging i Norsk er Subjekt+verbal+objekt, som for eks. «hun+hopper+tau». For å tydeliggjøre syntaksen i setningen, legges ordkort med farge og form etter hverandre, det er da lettere for barnet å se og huske hvor de ulike ordene skal være. Senere tar en gjerne bort den visuelle støtten av formene og bruker bare fargene.

Å bygge begrepshierarkier er også en metode for å tydeliggjøre. Vi kan bygge ved hjelp av ordbilder. Over-under-sideordnede begrep: jakke/sko, regnjakke, anorakk / tøffler, sandaler. En kan også tydeliggjøre sammensatte ord ved å sette ordkort sammen: Snegle+hus=senglehus. barnet kan prøve å legge en setning og se om det gir mening (laborerende metode).

En annen tydeliggjøring er å bruke tegn som støtte til språket. Det vil forsterke og visualisere språket. En senker automatisk tempoet som gjør det lettere å oppfatte budskapet. Om en tegnsetter alle ord i en setning vil det bli lettere for barnet å få med seg alle ordene og i riktig rekkefølge.

Barn med språkvansker har rett til et språk, det har rett til å bli inkludert og få muligheten å kommunisere. Det sies at en språkvanske er den mest isolerende funksjonshemmingen en kan ha, den hindrer samfunnsdeltakelse på alle nivå. Vi voksne har redskapene til å redusere hindringene til barn med språkvansker. Multimodalitet, struktur, kontinuitet og tydeliggjøring kan være med å støtte læringen for barn med språkvansker. Med riktige holdninger og kunnskap om tilrettelegging kan vi gjøre en forskjell.

La oss gjøre det! Dersom vi gir barnet like muligheter til å forstå og bli forstått vil det kunne delta på alle samfunnets arenaer. Dette er reel inkludering!

Jorunn Wik,

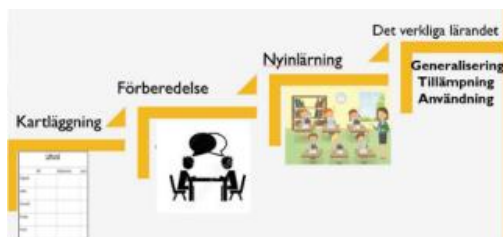
Karlstadmodellen; En modell for
språktrening i et helhetsperspektiv.

Karlstadmodellen; En modell for språktrening i et helhetsperspektiv

Hver dag i min jobb som logoped møter jeg pedagoger og andre medarbeidere i barnehage som skal ivareta og følge opp språktrening og språkutviklingen til barn med store språkvansker. Pedagogene jeg veileder skal bli godt rustet til å være språktrenere for barn. Jeg ønsker i jobben min å få økt pedagogenes kunnskap om språktreningen slik at jeg får motiverte og engasjerte samarbeidspartnere.

Når Karlstadmodellen skal brukes som et verktøy, er det anbefalt av PPT. Jeg opplever at alle pedagogene har hørt om Karlstadmodellen, men noen vet egentlig ikke hva modellen og helhetstenkingen i forhold til språk betyr. Jeg opplever at mange tenker at øvelsene i de 4 bøkene: *Performativ kommunikasjon, ordstadiet, primitiv grammatikk og utbygd grammatikk*, er Karlstadmodellen. Min jobb som logoped og Karlstadveileder vil bli å veilede godt slik at de kan bruke øvelsene i bøkene, men samtidig tenke videre utover det som er foreslått. På den måten vil øvelser tilpasses individuelt og forståelsen for språktrening blir større. Barn med store språkutfordringer lærer nødvendigvis ikke språket selv eller har mulighet til å finne ut hva det trenger å lære seg. Hvis barnet da ikke får tilstrekkelig og god hjelp fra mennesker rundt seg, vil det sannsynligvis ikke få utviklet språket sitt slik barnet har potensiale for.

Språktrappen

Denne modellen viser språktreningens fire faser. Disse fasene bygger på hverandre og viser helhetstenkingen i språktreningen. For å få en god tilpasset språktrening er det ikke bare nyinnlarning som er viktig. Man må tenke gjennom alle fasene i språktrappen kontinuerlig. Innholdet i de ulike stegene vil endre seg etter hvert som barnet utvikler seg. Det som er så flott er at når man er kommet til toppen i trappen begynner man på nytt med nye språklige mål og aktiviteter som barnet skal jobbe etter og lære seg. Man kan derfor ikke si at språktreningen er ferdig noen gang. Barnet skal kontinuerlig jobbe mot nye språklige ferdigheter.

Kartlegging

Karstadmodellens pedagogiske prinsipper beskriver *steget før*. Det vil si at man skal vite hva den aktuelle sonen til barnet er, slik at man kan legge til rette for og øve på det neste steget i språkutviklingen. Barnet vil da føle mestring og på en god måte utvikle sin språklige kompetanse steg for steg. Det er mange måter å kartlegge språk på. En språkplan skal bestå av de ulike språklige områdene: *Pragmatikk, ord og begreper, fonologi/prosodi, grammatikk og eventuelt lesing hvis barnet er kommet dit*. For å finne aktuell sone innenfor de ulike språkområdene kan man for eksempel ta en ordtest som CDI, en fonologisk test, observasjoner via video, observasjon av grammatikken etc. Når man har funnet aktuell sone, der barnet befinner seg språklig, skal man sette mål for det språklige arbeidet, kortsiktige og langsiktige mål. Det skal komme fram i en lathund eller språkplan hvilke mål man jobber etter. For å vite om man skal gå videre eller endre noe i språkplanen, må man kontinuerlig evaluere de mål og metoder man har satt seg i språkplanen. Dette er også en form for kartlegging. Hvis man ikke kartlegger barnet godt, vil språktreningen bli mer

tilfeldig og barnet vil kanskje ikke få den beste støtten og hjelpen som det trenger i språkutviklingen sin.

Forberedelse

De som skal trene språk skal ha tid til å lage nytt materiell, sette seg inn i øvelser og kunne det som skal gjøres sammen med barnet. Nettverket og barnet kan sammen være med på forberedelsesfasen. Denne fasen **må** det settes av tid til. Det må være forståelse fra ledelse og de som jobber sammen i en enhet at dette er nødvendig for at språktreningen skal bli bra. Hvis man ikke setter av tid til forberedelser, vil man kanskje mest sannsynlig ikke kunne gjennomføre godt og forstå hva øvelsene som foreslås skal brukes til. Hvis man skal lære seg en type lek, for eksempel papirdukkelek, som er foreslått som aktivitet for å lære grammatikk i bok 3- *Enkel grammatikk*, må man sette av tid på forhånd for å lære seg den. Det er mange elementer som man må holde rede på for å vite hva som skal øves i leken. Når man ikke er i tvil om hvordan man skal utføre en øvelse vil man på en bedre måte kunne tolke barnets reaksjoner og kanskje bedre forstå i hvilken del av innlæringen barnet eventuelt strever og raskt kunne tilpasse læringen og situasjonen bedre til barnet. Hvis den voksne ikke er forberedt, blir treningen dårligere. Den voksne må bruke tid på seg selv og hvordan leken skal utføres istedenfor det som er målet med øvelsen.

Nyinnlæring

Barnet skal øve seg slik at det får utviklet seg innenfor alle språkområdene. *Steget før* skal ligge til grunn. Barnets aktuelle kompetanse er allerede kartlagt slik at man vet hvor barnet er og hva barnet trenger hjelp til for å utvikle språket sitt videre. Barnet må også få tilstrekkelig tid og mulighet til å øve seg.

Struktur. Nyinnlæringen skal være strukturert. Hva som er *struktur*, vil være nyttig å diskutere. For eksempel: Hvor skal treningen foregå? Skal barnet trenes individuelt og til en fast tid? Hvordan skal innlæringen foregå? Hvorfor er strukturen på forslag til øvelser satt opp som de er i Karlstadmodellen? Tanken i Karlstadmodellen er at nye øvelser som læres skal settes inn i en etablert og allerede lært struktur så mye som mulig, slik at barnet kan bruke energi på å lære nye språklige ferdigheter og ikke på å lære nye strukturer. Hvis barnet må bruke tid på å hele tiden lære nye strukturer vil det mest sannsynlig bruke mye energi på dette. Hva vil da skje med utviklingen av språkkompetansen til barnet? Vil det gå like raskt?

Kontinuitet

Barnet med språkvansker trenger mange repetisjoner for å lære seg nye ting. Hvordan kan man få til dette? Barnet trenger å ha faste treninger. Hvor ofte er det da nyttig at treningen skal være? Hvis barnet skal få tilstrekkelig mange repetisjoner trenger vi at treningen foregår hver dag. Hvis ikke vil man kanskje ikke få den effekten av nyinnlæringen som man ønsker, og det kan ta enda lenger tid for barnet å lære det. Barn med språkvansker trenger nettopp mange, mange repetisjoner for å lære seg noe. Kontinuitet betyr også at man skal ha språktreningen over tid. Kontinuitet er også at det ene som læres bygger på det andre som allerede er lært. Når skal man si at barnet har lært seg alt? Når skal man stoppe å lære og utvikle språket sitt? Dette er viktige ting å reflektere over og forstå, slik at man ikke tenker at trening er ferdig og barnet er utlært når man har gjennomført øvelser som står beskrevet i en bok.

Generalisering

Når kan vi se at barnet har lært seg noe nytt? Barnet skal kunne bruke det det har øvd på og lært i det virkelige livet. Da er noe virkelig lært. Barnet skal kunne bruke språket sitt i forskjellige

situasjoner. Barnet skal kunne tilpasse språket til ulike situasjoner. Barnet skal kunne snakke og kommunisere med andre mennesker og ha mulighet til å si sin mening og finne ut av ting selv. Barnet skal kunne bestemme over seg selv i sitt eget liv. Barnet trenger hjelp til å overføre lært kunnskap til daglige situasjoner i hverdagen slik at dette kan skje. Her er alle som er sammen med barnet språktrenere. Ikke bare hjelper vi barnet med å overføre kunnskap, vi hjelper i tillegg barnet med å få mange repetisjoner på ulike språklige komponenter.

Når er man ferdige å lære språk?

Når er da barnet ferdig å lære seg språk? Når skal vi stoppe og lære språk? Språk lærer vi hele livet. Vi er ikke ferdige å lære språk eller ferdige med å bruke Karlstadmodellen når vi har gjennomført øvelsene som beskrives i bøkene. Karlstadmodellens prinsipper og språktrappen kan brukes for å lære barnet, ungdommen eller den voksne språkferdigheter hele livet. Å lære språk er en kontinuerlig prosess. Innholdet i språktreningen vil selvsagt endre seg, men helhetstenkningen i språkkinnlæringen og hvordan man legger opp språktreningen kan man bruke som metode gjennom hele livet.

Mia Wright.

Lathund.

En lat hund

Inom Karlstadmodellen är Lathunden ett arbetsverktyg. Lathunden är individuellt anpassad efter varje elevs behov. För att kunna ta fram en lathund kartläggs eleven först inom varje språklig del. Varje elev med språkstörning behöver få jobba med språket alla delar parallellt för att kunna utveckla ett fungerande språk. De teman som går igenom i skolan används vid språkträningen.

Lathund

Lathunden används i språkarbetet för att:

- Den ger nätverket kring varje elev en tydlig bild av elevens mål för språkträningen.
- Den presenterar vilka metoder och vilket material som ska användas i arbetet mot målen.
- Den ger en tydlig översikt för språkträningen.
- Den visar också var elevens proximala zon ligger. Det är den proximala zonen som strävas efter när målen sätts.
- Den blir en kom-ihåg lapp till deltagarna i nätverket.
- Inför varje nätverksmöte utvärderas den gångna månaden och spalterna *mål* och *Material/metod* uppdateras.

Datum	Mål	Material/Metodik
Lexikon		
Grammatik		
Fonologi		
Prosodi		
Pragmatik		

Lathundens första spalt

Ferdinand de Saussure⁷ inspirerar oss till lathundens första spalt. Utifrån hans strukturalistiska teorier lär vi oss att delarna i språket inte kan förstås utan att de relateras till helheten. Språkets olika delar har var sin rad i lathunden.

Lathundens andra spalt

Vygotsky⁸ ger inspiration till lathundens andra spalt. Målet ska formuleras så att det ligger i elevens proximala zon, alltså där inlärningsuppgiften ligger lite högre än det eleven klarar på egen hand.

Lathundens tredje spalt

Feuersteins⁹ teorier om mediated learning ligger till grund för lathundens tredje spalt. Här skrivs instruktioner till hur en språkövning ska utföras. Grundläggande i metodiken blir den vuxnes agerande som stöd i den proximala zonen.

⁷ de Saussure F 1916, . Cours de linguistique générale Paris

⁸ Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: the Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press

⁹ Feuerstein, R et al. (1999). Mediated Learning Experience (MLE): Theoretical, Psychosocial and Learning Implications. Freund Publishing House Ltd.

Förklaring av raderna i tabellen

Lexikon

Lexikon handlar om ordförrådet. Det finns tre aspekter att ta hänsyn till, Bredden som handlar om antalet ord i ordförrådet. Djupet som handlar om hur orden får sina betydelser genom olika relationer till andra ord. Ytan som handlar om ordens uttal i tal, tecken och skrift.

Grammatik

Grammatik är regler för hur ord tillåts kombineras för att återge betydelser. Ord är grammatikens byggstenar. Grammatiken är viktig för att vi ska kunna uttrycka oss korrekt och för att andra ska se oss som kompetenta individer. Med grammatikens hjälp kan vi formulera oss så vi förstår varandra så mycket mer än om vi bara radar ord efter varandra utan att någon struktur av innehållet.

Fonologi

Läran om språkets ljudsystem. Det handlar om att skaffa kunskap kring hur ljud kan sättas samman till större enheter så att de bildar stavelser och ord. I fonologin lär man sig hur man kan skapa stavelsestrukturer och ordstrukturer som stämmer för svenskan. Detta är olika för olika språk. Ords betydelser kan med hjälp av talspråkets minsta enhet, fonemet, skiljas åt. Ett fonem får sitt värde utifrån den relation det har till andra fonem.

Prosodi

Handlar om rytmen och melodin för det talade språket. Hur man betonar och intonerar ett ord eller en mening. Utan prosodi skulle talet bestå av ett flöde konsonanter och vokaler, vi skulle ha mycket svårt att förstå varandra. Utan rätt prosodi kan vissa ord helt ändra betydelse. Med prosodins hjälp kan vi berätta vem vi är, hur vi mår, vad vi vill säga till vår samtalspartner och hur vi känner inför ett samtalsämne. Vi kan också låta åhöraren veta om vi ställer en fråga eller om vi påstår något.

Pragmatik

Handlar om hur vi använder vårt språk. Det finns språkliga regler och sociala regler för hur vi använder vårt språk. Det finns regler kring vad vi får säga till vem, i vilket sammanhang, och i vilken tid vi pratar i. Det finns tekniker vilka eleverna behöver kunna kring hur de väljer ett samtalsämne, hur de inleder eller avslutar ett samtal och kring hur de kan uttömma ett samtalsämne och hur de kan inleda ett nytt.

Motivering till att använda en lathund

- Nätverket får en **förbättrad kommunikation** när medlemmarna har gemensamma mål och använder gemensamma begrepp.
- Genom att sätta gemensamma mål, använda gemensam metodik och gemensamt material skapas en tydlig **gemensam riktning** för samarbetet.
- **Ansvarsfördelning**. Ansvaret för de olika arbetsmomenten fördelas mellan medlemmarna i nätverket.
- Lathunden **sparar energi**. Lathundsarbetet är ett effektivt sätt att jobba.

Framgångsfaktorer

- Elevens utveckling och mål dokumenteras kontinuerligt. Detta blir en värdefull dokumentation.
- Mål och metod revideras regelbundet inför att en ny lathund skrivs.
- Lathunden tas fram gemensamt i nätverket, alla känner sig delaktiga och blir delägare i det som ska genomföras. Detta ger gruppen kraft och en gemensam strävan mot det gemensamma målet.

Alla har rätt till ett delaktigt liv. Språket är nyckeln till att kunna uttrycka våra önskningar, tankar, och känslor så andra förstår. När eleverna får tillgång till språkets alla delar och en tydlig struktur för språkarbetet skapas möjligheten att leva ett gott liv i gemenskap med andra.

Janniche Øyan.

Se meg, hør meg, ha troen på meg.

Se meg, hør meg, ha troen på meg.

Vår språkreise. En januardag i 2017, fikk vi beskjed om at lillebror var født med en sjelden tilstand. Vi ble fortalt at det var en alvorlig tilstand, hvor legene var usikre og manglet kunnskap. Verden stoppet opp, for hva skjedde nå? Hvilke valg måtte vi ta for å gi lillebror det beste utgangspunktet i livet? Hvilke endringer måtte vi gjøre for å møte hans behov? Hvem ville vi ha rundt oss? Mens legene søkte seg frem til riktig diagnose, informerte de oss om alt som kunne bli utfordrende i livet. Legene snakket om det som *kunne* skje, men som kanskje ikke kom til å skje. Ufrivillig, steg jeg inn i denne nye verdenen. Jeg følte meg hindret, samtidig som jeg hadde blikket til å se rundt meg. Vi ble satt i en vent - å - se - posisjon. Vi ventet i månedsvis på en genprøve som skulle analyseres i England, men lillebror sine behov kom foran enhver diagnose. Legene sa vi måtte se an hvordan lillebror kom til å utvikle seg. Men med all kunnskap om tidlig innsats, fortjente han at vi startet å trene med én gang. Så for oss handlet det om å se han, som han var, lytte til han, med det han formidlet og ha troen på han, tross usikkerheter. Han hadde tross alt den største og viktigste stemmen, for hva skulle han vise verden?

Språkets betydning. Vi visste ikke om det verbale språket kom og om når det eventuelt ville komme. Så i fall det verbale språket ville vente på seg, ville vi som foreldre gi han noen verktøy. Vi startet med tegn som støtte, fordi vi ønsket å gi han forutsetninger til å kunne uttrykke seg og formidle. Vi ville gi han muligheter, til selv å kunne velge. For hva gjør det med et barn å ikke kunne gjøre seg forstått eller å bli forstått? Vi leste om hjerneforsker ¹⁰Audrey van der Meer ved NTNU, som sier at barnets hjerne er klar til å brukes fra fødselen av. Spedbarn skal ikke bruke de første månedene i livet til å vente på at hjernen er moden nok til at de kan begynne å leve på ordentlig. Dette er slik det ble tenkt før. Ifølge ¹¹FN`s barnekonvensjon art. 12, har alle barn rett til å si sin mening i alt som vedrører det og barnets synspunkter skal tillegges vekt, i samsvar med barnets alder og modenhet. Men hvilke språklige handlinger må et barn kunne vite om, forstå og bruke, for å kunne uttrykke sine meninger og behov?

Karlstadmodellens motto er *alles rett til å lære, utvikle og bruke språk*. I dag er lillebror snart 7 år og han forstår og gjør seg forstått. Han kan fortelle om sine følelser, beskrive, informere, gjenfortelle, forklare, instruere, forhandle, korrigere seg selv og andre, fortelle med en tydelig start, logisk hendeskonsekvens og tydelig avslutning. Han kan tulle og vitse med språket, forstår og bruker ironi, planlegger en hendelse fra start til slutt og argumenterer. Han bruker sitt blikk, kroppsspråk, gester og noen tegn som støtte. Språket er et redskap vi har fått tildelt for at vi skal kunne tydeliggjøre vår virkelighetsoppfatning. Men hvordan kan vi sikre at vi får tydeliggjort vår virkelighetsoppfatning, når all kommunikasjon krever et samspill med andre? Vi blir speilet. Språk kan bidra med fantastiske ting, som å bli sett, hørt og forstått. Men språket kan også skape misforståelser. Språk kan bli brukt som makt, men også beskyttelse. Språk kan definere og gruppere, men også skape samhold. Språk kan ekskludere, men også inkludere. Så hva velger vi?

Ikraftsettelse er ett av Karlstadmodellens fem pedagogiske prinsipper, også kalt empowerment. Dette fordi det er ikraftsettelse jeg som mamma identifiserer meg med. Det er denne styrken jeg

¹⁰ Hjerneforskerne: Vi har misforstått spedbarnshjernen i flere generasjoner. Dag Inge Danielsen.

¹¹ FNs konvensjon om barnets rettigheter.

trenger for å styrke mitt barn. For hvilke språklige handlinger trenger mitt barn, for å kunne ta egne og selvstendige valg, men også ha muligheten og kunnskapen til å kunne velge bort? Hva skal til for å kunne påvirke eget liv og bli ikraftsatt? Man må vite noe, om noe. Ikraftsettelse vil gi barn en sosial gevinst, da man øker barnets muligheter til å kunne utvikle et godt selvbilde. Et godt selvbilde kan igjen gi muligheter for utvikling av gode vennskap, beholde venner, leve i et godt samhold, være aktiv i sosiale aktiviteter, oppleve å være inkludert, kjenne på likhet, men også ulikhet, bygge relasjoner og velge hvem man ønsker å ha rundt seg og med seg i livet. Men om jeg skal ikraftsette meg selv eller mitt barn, har jeg forventninger til oss. Jeg trenger derfor en bevisst holdning slik at min forståelse ikke blir begrensende for mitt barn. For hvordan kan jeg som mamma unngå at jeg skaper hindringer for mitt barn?

Ett skritt foran er det mest grunnleggende og vanskeligste prinsippet i Karlstadmodellen. Det handler om de små skrittets pedagogikk. For hva kan barnet *klare selv*? Eller hva kan barnet klare *med hjelp*? Hvor går grensen? Dette handler om ¹²Vygotsky's teori om den nærmeste utviklingssonen. I Karlstadmodellen deler man opp og analyserer språket. Basert på et utvalg i språket, kommer man frem til neste steg i utviklingen, for hvor er man på vei? Her bruker man ¹³språkoget som verktøy, som er kunnskapen om stegene i menneskets språklige utvikling; pragmatikk - leksikon - grammatikk - fonologi - prosodi - tidlig lese - og skriveutvikling. Språkutviklingen er en livslang prosess og ingen quick fix. Hvor bør jeg plassere meg for at jeg ikke skal hjelpe for mye, men akkurat passe til at jeg hele tiden ligger steget foran mitt barn? Ved å kunne gå veien sammen med, forbereder man barnet på vei til selvstendighet. Språkutvikling er ingen lineær utvikling. Det er barnet som avgjør om man stopper opp, bruker lengre tid, eller kanskje går forbi noe for så å gå noen steg tilbake. Det er en kontinuerlig bevegelse i både utvikling og læring. Vi må løfte blikket. For med hvilke øyne velger jeg å se med? Hvordan vet jeg at vi er på riktig vei? Hvilke muligheter, muliggjør jeg for mitt barn? Og på hvilken måte opptre jeg begrensende?

Håpets pedagogikk er visjonen i Karlstadmodellen. Vi sikter mot stjernene og kanskje når vi tretoppene. Det handler om å tillate seg å sikte uten hinder, men med en tro og et håp for fremtiden. Hvor er mitt barn om 10 - 20 - 30 år? Hva ønsker jeg som mamma for mitt barn? Hva vil jeg at mitt barn skal ta med seg av lærdom? Hvilke visjoner har *du* for ditt barn? Man må kunne ønske seg noe, fantasere og ha drømmer i livet. Til det kreves også et språk. Men sikter man for høyt, kan det skape høye forventninger. Fallhøyden kan bli stor, for hva skjer med selvbilde, selvfølelsen, troen eller håpet om man ikke når sin visjon? Dette kan skape en bevissthet om hinder, som gjør at man også blir klar over sine begrensninger eller sin annerledeshet, på godt og vondt. Så en indre stemme kan også si at man ikke skal sikte for høyt, men innenfor den proksimale sone, for hva kan barnet med hjelp? Hva er et passende sikte? Men for at mitt barn skal ha troen på og sikte seg mot stjernene, må jeg som mamma også sikte mot samme stjerner. Og jeg som mamma kommer også alltid til å sørge for at alle andre gjør det samme...

Lillebror's stemme utfordret mange. Den utfordret også oss som familie. Det var mange som hadde mange meninger på bakgrunn av kunnskap om symptomer og diagnoser. Det ble da ekstra viktig for oss som familie å ha troen på. Vi ville gi han muligheter for å kunne velge. Etter at lillebror kom til verden, fikk vi råd om å fortsette livet akkurat som før. Men hvorfor skulle vi nødvendigvis

¹² Den proksimale utviklingszone. Vygotsky.

¹³ Språkoget. Ann Helen Aarstad Grepstad.

fortsette akkurat som før? Vi hadde jo to barn med ulike behov. Lillebror er i dag en fornøyd og glad gutt som er nysgjerrig på livet. Han har lyst til å lære nye ting, spiller fotball og renner slalåm. Favorittårstiden er vinteren. Han har blyantgrep og skriver navnet sitt så fint han kan. Han leker hele dagen og elsker kjøretøy. Så om du som mamma eller pappa blir fortalt noe av noen, så oppfordrer jeg deg til å stole på den indre stemmen som bare du som mamma eller pappa kan eie. Det er stemmen til barnet ditt som betyr noe og som er viktigst. Så vi må alltid se barnet, høre barnet og ha troen på barnet, nettopp for barnets skyld.